

Asif Agha

Hang, alaphelyzet, regisztrálás

Absztrakt: E tanulmány mellett érvel, hogy a hangadás jelenségének alapos vizsgálata tisztázza azon folyamatoknak a természetét, amelyek során a nyelvhasználók társassá vált kompetenciájában a nyelv regiszterei kiteljesednek, változnak vagy állandósulnak. A tanulmány első fele azokat a szemiotikai folyamatokat írja le, amelyek során az interakció résztvevői felismerik vagy azonosítják a hangadás hatásait. A második rész a regisztereket részükké tevő és nagy hatású társadalmi-történeti gyakorlatokban megjelenő diskurzív hangoknak és figuráknak a szerepét tárgyalja. Az általános cél annak kimutatása, hogy a regiszterek társadalmi létezése a nyelvhasználók szemiotikai tevékenységétől függ, főleg azoktól a tevékenységektől, melyeket jelen tanulmány az „igazodás” eseteinek tekint.

Kulcsszavak: hang, regiszter, alaphelyzet, sztereotípiák, diskurzuselemzés

Forrás: Voice, Footing, Enregisterment. *Journal of Linguistic Anthropology* 15(1): 38–59. Copyright © 2005, American Anthropological Association, Wiley. Hungarian translation © *Replika*. A fordítást az eredetivel egybevetette és lektorálta: Bodó Csanád.

Bevezetés

A nyelvészeti antropológia újabb munkáiban a regiszter és hang elméleti megközelítései egyre inkább összekapcsolódnak. Az olyan megfogalmazások, mint például „az itt leírt regiszterek olyan [...] hangokat reprezentálnak, amelyeket a beszélők vesznek fel különböző társas szituációkban” (Irvine 1990: 153) vagy „minden személy kulturális regiszterek vagy hangok repertoárjának birtokában van” (Mannheim 1997: 218) arra a tényre hívják fel a figyelmet, hogy a performancia során a regiszterhasználat kontrasztív mintái különböző beszélő szereplőket indexálnak.

Jelen tanulmánnyal az a célom, hogy ennek a ténynek néhány következményét a regisztrálódás szélesebb körben érvényesülő folyamataira vonatkozóan fejtssem ki. Ezeknek a folyamatoknak a során a beszélés elkülönült formái mint beszélői tulajdonságok jelölői válnak társadalmilag felismerhetővé (vagy regisztrálttá) a nyelvhasználók egy-egy csoportja számára.¹ Korábbi munkáimban már részben tárgyaltam ezeket a folyamatokat, azt állítva, hogy a regiszterek nem a nyelvről szóló statikus tények, hanem a *nyelv reflexív modelljei*, melyek a társadalmi térben azonosítható útvonalak mentén kommunikatív folyamatok által terjednek el (Agha 2002, 2003). Most nem célom ezt az érvelést áttekinteni, hanem ezen társas-reflexív folyamatokat egyetlen szempontból elemzem: a társas elterjedés bármely folyamatának során a regiszter modelljei az újraértékelés, újratipizálás és változás különböző formáit öltik. Milyen szerepük van a hangadás jelenségeinek a regiszterekkel való találkozások során, valamint a regiszter értékeinek fenntartásában és átalakításában?

Legfőbb állításom az, hogy a regiszterek makroszintű változásait nem lehet megérteni az interakcióban megvalósuló regiszterhasználat mikroszintű folyamatainak vizsgálata nélkül. Azaz a regiszterekkel való találkozás során nem pusztán hangokkal (vagy karakterológiai figurákkal és szereplőkkel) lépünk kapcsolatba. Ezek olyan találkozások, amelyek alkalmával az egyének kialakítják az alaphelyzetnek, valamint a beszélés által indexált hangokhoz és így azon személyek társas típusaihoz való igazodásnak a formáját, akiknek a hangját felvéve kifejezik saját magukat – legyenek e személyek akár valóságok, akár elképzelték.

1 Az általam használt szakkifejezés, a regisztrálódás fogalma a *regisztrál* 'elismer, rögzít' igéből származik; a *regiszter* főnévi forma ennek a folyamatnak az eredményére utal, nevezetesen az arról szóló értelmezésnek a társas szabályszerűségeire, amely során nyelvi (és azokat kísérő nem nyelvi) jeleket úgy ismerünk fel, mint amelyek interperszonális szerepek (szereplők) és kapcsolatok pragmatikai jegyeit indexálják. Az általam használt szakkifejezések eredete mindennapi homonimájukkal azonos, de jelentésük különböző. A *regisztrál* ige a köznapi angolban legalább két igének felel meg: 1. a megismerés és felismerés igéjének, amelynek része valaki, aki átéli a cselekvést (pl. *the point didn't register on him at all*), és 2. egy verbum dicendinek, amelynek jelentése '(intézményileg) rögzít, bejegyez, felír' (pl. *he hasn't registered to vote, she is a registered user* stb.). A *regiszter* köznapi *lexémája* (vö. '[hivatalos] bejegyzéseket tartalmazó könyv') valamilyen mértékben összekapcsolja a kognitív, diszkurzív és intézményes értelmezéseket; azaz léteznek anyakönyvi (születést, halált, házasságkötést rögzítő) regiszterek, illetve – az osztályok különbözőségének kontextusában – létezik „társadalmi regiszter”, amely a rang elismert distinkcióit rögzíti.

Hangkontrasztok kontra típusokba sorolható hangok

A regiszter és a hang fogalmai között átfedés tapasztalható – mindkettő indexikalitása beszélői fókuszú – de nem teljesen egybeeső fogalmak. Amikor Bahtyin (1981, 1984) hangról beszél, azokat a módokat érti, melyekben a megnyilatkozások tipizálható beszélő szereplőket jelölnek. Ehhez hasonlóan számos regiszter jelöli a beszélő társas jellemzőit, például a nemét, osztály- vagy társadalmi hovatartozását és foglalkozását. A bahtyini koncepció mégis nyitottabb és inkluzívabb. Bahtyin a *hang* fogalmát olyan *beszédtípusokra* vagy *társas hangokra* érti, melyek széles körben felismert regiszterek közötti megkülönböztetéseket jelölnek (és amelyeket *társas beszédtípusoknak* vagy *társas hangoknak* hív; példái között megtalálható a különböző osztályokra, foglalkozásokra, szlengre, kereskedelmi szakszavakra jellemző beszédmód is), ugyanakkor arra a beszédmódra is használja, amely esemény-specifikus, potenciálisan egyedi személyiség képét jelöli (ezeket *egyéni hangoknak* nevezi). A megfogalmazás felvet néhány egészen nyilvánvaló kérdést: miért tűnnek egyes hangok egyéninek, egyedinek, esemény-specifikusnak? Másrészt pedig mik azok a társas hangok?

A *hangok* típusokba sorolhatósága (hogy „egyéniek” vagy „társasak”) előfeltételezi a *hangkontrasztok* érzékelhetőségét, vagyis egyik hangnak a másiktól való megkülönböztethetőségét. Még ennél is fontosabb kérdést vet fel azoknak a szemiotikai csatornákat és médiát is magába foglaló utaknak a változatossága, amelyeken a hangok kontrasztja kifejeződik és felismerhetővé válik. Bahtyin hanggal és dialogizmussal kapcsolatos terminológiája a szóbeliség, a beszélés és a társalgás metaforáiból indul ki, ez azonban félrevezető lehet, ha szó szerint vesszük (bár ezzel nem azt akarom mondani, hogy Bahtyint magát félrevezette volna). A *hang* fogalma a hangképzés materiális metaforáján alapszik – a hangszálakon megtörő levegőén – habár a nevezett jelenség nem korlátozódik kizárólag a beszédre, ezért nem is szükségszerűen áll kapcsolatban vele; Bahtyin példái között írásos szövegeket is találunk. Hasonlóképp a *dialogikus* terminus is általánosabb annál a párbeszédnél, mint amire metaforikusan utal. A fogalom a textualizáltságnak minden olyan szerkezetére vonatkozik, amely kontrasztként vagy a másik képének reakciójaként állítja szembe egymással a beszélő aktorok képeit. A dialogikus kapcsolatok a szóbeli társalgásban manifesztálódnak, ugyanakkor számos más diszkurzív és szemiotikai műfajban is, köztük a regényben, más irodalmi művekben vagy akár „különböző művészeti formákhoz tartozó képek”-ben, ha azok „valamilyen szemiotikai úton jutnak kifejezésre” (Bahtyin 1984: 185). A hangok kontrasztjai a személyiség olyan figuráit foglalják magukba, amelyek sokféle típusú jelből összeálló – az (írott vagy beszélt) nyelvi és nem nyelvi jeleket egyaránt tartalmazó – kontextualizálás struktúráiban kerülnek szembe egymással. A nem nyelvészeti szemiozsis esetén a „hang”-nak az írott diszkurzusra már kiterjesztett metaforája túl szűkké válik ahhoz, hogy éljünk vele. Ehelyett a *személyiség figurái* fogalmát fogom általános értelemben használni, ha a beszélő aktor indexikus képeről lesz szó, míg a nyelvi szemiozsis speciális esetében a *hanggal* azonos jelentésben a *diszkurzív figura* vagy a *beszédben megjelentett figura* terminusokat használom.

A következőkben arra mutatok rá, hogy a hangok észlelt kontrasztjai típusba sorolható hangokként jelenítődnek meg (azaz mint pozitívan elkülöníthető „típusok”), az azokat megjelenítő szövegrészek reflexív vonásai mentén. Ugyanakkor az „egyéni” és „társas” típusok bahtyini dichotómiája (vagyis inkább a durkheimi dichotómia, amelyet Bahtyin jelen esetben alkalmaz) csak részleges kerete ezen folyamatok elemzésének. A következő részben kimutatom, hogy a Bahtyin-féle egyéni hangok nem alkotnak egységes jelenséget, hanem esetek osztályából állnak, amelyek az együttesen előforduló jelek által jelzett „egyéniiség” különböző fokait és változatait foglalják magukba. A dichotómia „társas” pólusát is szükséges újraértelmezni. Általános értelemben a bahtyini társas hang fogalma olyan diszkurzív figurát jelent, amely személyeknek vagy szereplőkhöz rendelt jegyeknek a társas típusairól szóló metadiszkurzusok révén jellemezhető. Ezek a típusokon belül létezik egy különösen érdekes alosztály, a regiszterekhez kötődő társas hangok osztálya, amelyeket *regisztrálódott hangoknak* hívok. Ezek „társas” karakterét kétféleképp értelmezhetjük. A regiszterbe tartozó formák egyrészt társas jelölők, mivel sztereotip társas szereplőket indexálnak (azaz hogy a beszélő férfi, alsóbb társadalmi osztályhoz tartozó, orvos, ügyvéd, arisztokrata stb.). Ezek szintén válhatnak jelölővé, különböző hibrid szereplőket létrehozva; így minden regiszternek *társas tartománya* van, a használatával figurák bizonyos köre jeleníthető meg. Másrészt a regiszterek társas alakzatok abban az értelemben, hogy egyes nyelvhasználók szocializálódnak ezek használatával és létrehozásával, míg mások nem; így minden regiszternek *társas hatóköre* is van, emberek egy csoportja, akik ismerik – legalábbis képesek felismerni – a regiszter használata során megjelenített figurákat.²

Az a tény, hogy a regisztereket társadalomban élő személyek használják, és a regiszterek társas szereplőket jelölnek, inherens reflexivitást vezet be a regiszterek társadalmi életébe. A regiszterekkel való találkozás nem csupán a beszélés által jelölt jellegzetes figurákkal való találkozás, hanem olyan esemény, amelynek során a beszélők alaphelyzetet vesznek fel a beszéd által megjelenített figurákkal szemben vagy igazodnak hozzájuk, ezzel pedig egymáshoz is. Ezekre a folyamatokra *szerephez igazodásként* utalok. Az ide tartozó folyamatok osztálya elég nagy; jelen tanulmányban csak néhány illusztratív példát elemzek. Céloom annak bemutatása, hogy a regiszterek élő társas képződmények, melyek érzékenyek a társadalom belső változatosságára és változására a személyek cselekvéseinek a beszédben megjelenített figurákhoz való igazodásán keresztül, és hogy a regisztrálódás makroszociális szabályszerűségei – mint a demográfiai növekedés vagy csökkenés tényei

2 Néha megfogalmazódik az a feltevés, hogy ha egy regiszter létezik, akkor egyetemes társas hatóköre van (azaz a nyelvi közösség minden tagja számára ismerős). Ez azonban tévedés. Nincsen a nyelvi közösség összes tagjának azonos kompetenciája a közösség minden regiszterét illetően. Bármely regiszter esetében annak társas tartománya (azon személyek összessége, akik ismerik) idővel oly módon változik, ahogyan a nyelvi szocializáció mechanizmussai közvetítik; néhány regiszter társas tartományát egy-egy intézmény szigorúan szabályozza, és a regiszterben való kompetenciát a népesség szűk szegmensére korlátozza, ezzel éles aszimmetriát tartva fenn a nyelvi közösség regiszterkompetenciájában. Az abban való *kompetenciának*, hogy *felismerjük* egy-egy regiszter formáit/hatását, sokkal szélesebb társas hatóköre van, mint az abban való *kompetenciának*, hogy folyékonyan *beszéljük* magát a regisztert (vö. a 8. táblázat C pontját). A presztízsregiszter esetében ez a fajta aszimmetria gyakran az érték fenntartásának azon alapelve, amely a regisztert vágott árucikként tartja fenn. A regiszter-árucikkben való jártasság után vágyakoznak azok, akik annak híján vannak, és akár fizetnek is azért, hogy megszerezzék (lásd Agha 2003).

(a társas hatókör változásai) vagy az értékek fenntartásának vagy ellen-értékelésének tényei (a társas tartomány változásai) – az igazodás nagy léptékű hatásai, melyek az egyes kommunikációs eseményekben bontakoznak ki.

Textualizált hangkontrasztok

A személyiség figurái, hacsak nem különíthetők el a környezetüktől, nem tipizálhatók különálló hangokként (akármelyik típusról legyen is szó). A hangok tipizálásának lehetősége előfeltételezi, hogy a hangok kontrasztjai észlelhetők legyenek. A hangkontraszt a szöveg együtt előforduló szegmenseinek körülhatárolt ikonicitása által – az együtt előforduló szövegdarabok azonossága vagy eltérése révén – válik észlelhetővé vagy érzékelhetővé, és ezek alapján történik a beszélő azonosságának vagy különbözőségének az értékelése. Az ilyen kontextusban megjelenő kontrasztok teljességgel emergensek és nem különíthetők el a folyamattól: ezek előtér–háttér-kontrasztok, amelyek csak a kibontakozó szöveg struktúrájához kapcsolódóan egyedíthetők (ezért emergensek), és amelyek a dekontextualizáció során nem tarthatók fenn (ezért nem különíthetők el). Továbbá ezek a hatások vagy tipizálhatók, vagy nem tipizálhatók egyes megnevezhető személyek hangjaként.

Megnevezetlen hangok

A következő példa Dickens Kis Dorrit című művéből Bahtyin egyik illusztrációja az olyan hangkontrasztokra, melyek nem köthetők a szövegben néven nevezett egyik személyhez sem. Bahtyin a szövegrészletben számos elkülöníthető hangot vagy beszélő szereplőt elemez, amelyek nem egyeznek meg a regény szereplőinek beszédével (azaz a regény tényleges szereplőinek beszédével). Vagyis jelen esetben olyan hangokról van szó, amelyek egyediek, azonban mégsem nevezhetők néven. Hogyan jöhet létre ehhez fogható jelenség?

It was a dinner to provoke an appetite, though he had not had one. The rarest dishes, sumptuously cooked and sumptuously served; the choicest fruits, the most exquisite wines; marvels of workmanship in gold and silver, china and glass; innumerable things delicious to the senses of taste, smell, and sight, were insinuated into its composition. O what a wonderful man this Merdle, what a great man, what a master man, how blessedly and enviably endowed—in one word, what a rich man! (Little Dorrit, bk. 2, ch. 12; Bahtyin 1981: 304).

Olyan ebéd volt, a mely étvágyat gerjesztett abban is, a kinek nem volt étvágya. A legritkább fogások, pompásan készítve és pompásan tálalva; a legválogatottabb gyümölcsök; a legdrágább borok; csodás arany, ezüst, porcellán és üveg műremek; számtalan dolog, megannyi ingere az ízlésnek, szaglásnak és látásnak: mindez összhangzó része volt a lakomának. Óh, milyen csodálatos ember is ez a Merdle, milyen nagy ember, milyen nagy mester, milyen ritka és irigylésre méltó tehetségekkel megáldott – egyszóval milyen dúsgazdag ember! (Mikes Lajos fordítása)

Mivel a kérdéses hatások a kontrasztban álló szövegszegmensek adta kerettől függenek, az 1. táblázatban átirтам a fenti példát, hogy kiemeljem a fő kontrasztokat.

1. táblázat. A hangadás metrikus kontrasztokon alapuló hatásai

Szegmens ₁	It was a dinner to provoke an appetite, though he had not had one. The <u>rarest</u> dishes, <u>sumptuously</u> cooked and <u>sumptuously</u> served; the <u>choicest</u> fruits, the <u>most exquisite</u> wines; <u>marvels of workmanship</u> in gold and silver, china and glass; <u>innumerable</u> things <u>delicious to the senses</u> of taste, smell, and sight, were insinuated into its composition.
Szegmens ₂	<i>O what a <u>wonderful</u> man this Merdle, what a <u>great</u> man, what a <u>master</u> man, how <u>blessedly</u> and <u>enviously</u> endowed—</i>
Szegmens ₃	in one word, what a <u>rich</u> man!

A szöveg első fele (szegmens₁, álló betűtípussal) azt mutatja meg, amit Bahtyin „az emelkedett eposzi stílus parodisztikus stilizációjá”-nak nevez.³ Itt számos (aláhúzott) jelző a fogadáshoz kapcsolódó elemeket (az ételt, a porcelánt) jelentősen eltúlozva írja le.

A túlzó jelzők használata szegmens₂-ben is folytatódik, de változik az aktuális referense és a reprezentált beszélők. A szegmens₂ témája már nem a fogadás leírása, hanem Merdle, a fogadást adó személy bemutatása. Az első szegmensbeli jelenet személytelen, harmadik személyű leírása helyett pedig érzelmetelített beszélői felkiáltások jelennek meg a második szegmensben (például az „(Óh,) milyen ____ ember!” szerkezet háromszori előfordulása), ezzel az elragadtatott hangok pluralitásának érzetét keltve. De kiknek a hangjai ezek? A metrikus folytonosság és a két szegmens közötti behelyettesíthetőség mintája úgy alakítja a második szegmenst, mint az az első szegmensben leírt jelenet szemléelőiből kitörő elismerő kiáltások sorozatát. A teljes szövegrész (szegmens₁ + szegmens₂) interaktív jelleget mintáz a jelenetet szemlélők részéről, akik egyik pillanatról a másikra értik meg azt, amit a fogadás elemei sugallnak a vendégfogadó személyéről a számukra.

A felkiáltó forma megmarad a harmadik szegmensben is (szegmens₃, félkövér dőlt betűvel), a „*milyen dúsgazdag ember!*” szerkezetben. A metrikus párhuzamba állítás fenn tartja azt a hatást, mintha valaki Merdle-t, a fogadást rendező személyt dicsérné. De ki az, aki dicsér? Az *egyszóval* mint a megszólalás reprezentált kerete a narrátornak az előző felkiáltásokhoz fűzött megjegyzéseként jeleníti meg a felkiáltást. A metrikalizált behelyettesítés sajátos alaphelyzetet jelenít meg a második és a harmadik szegmensnek hangot adó beszélő(k) között. A szemlélők Merdle-t dicsőítő túlzó jelzőit (*csodálatos, nagyszerű, mester, ritka és irigylésre méltó tehetségekkel megáldott*) a narrátor egyetlen szóval összegzi, a *dúsgazdag* jelző használatával. Ez a kontraszt a szemlélőket durva és vulgáris színben tünteti fel, olyan személyekként, akik a gazdagságot összetévesztik a kifinomultsággal.

3 Az idézet közvetlen magyar nyelvű forrása: Bahtyin 2007: 174.

Bahtyin ezt azzal az állítással foglalja össze, hogy a „*milyen dúsgazdag ember!*” szerkezet „ironikus” hangot implementál, melyet a narrátor szólaltat meg mások beszédének „leleplezésére”.

Azonban fontos látni, hogy a kérdéses hangot nem egyedül a „*milyen dúsgazdag ember!*” szerkezet implementálja, hanem az a kontextualizált struktúra (szegmens₁ + szegmens₂ + szegmens₃) is, amelynek a része. Ez a pont a meghatározó. A „*milyen dúsgazdag ember!*” szerkezet – mint angol kifejezés – semmilyen értelemben sem „ironikus” vagy „leleplező” (például jelentése, denotációja vagy illokúciós ereje folytán); ezek a hatások nem jelennek meg rendszeresen a mondat bármely előfordulásakor az átlagos angol nyelvhasználatban. A hatást a mondat előfordulásának jelen esetében mégis jól megalapozza a szöveg kerekezésének struktúrája. Ha a szerkezetet leválasztjuk arról a nagyobb struktúráról, amelynek a részét alkotja, a hatás eltűnik; a megmaradó, elkülönült kifejezés „*milyen dúsgazdag ember!*” önmagában nem közvetíti az „irónia” és a „leleplezés” határozott (elkülöníthető) hangját. Ezek a hatások inkább a metrikalizált szövegstruktúrából létrejövő projekciók, amelyek csak egy része a szóban forgó felkiáltó szerkezet.⁴

Néven nevezett egyének hangjai

A megelőző példákban azt a jelenséget mutattam be, ahol a szövegben megjelenő metrikus kontraszt olyan metapragmatikai keretet alkot a hangkontrasztok meghúzásához, amely igen erőteljes, és mégis implicit; a metrikus kontraszt a hangok *kontrasztív egyedítését* biográfiai azonosítás nélkül teszi lehetővé. Ezen feltételek mellett a bahtyini hangok a szöveg határait vagy szegmenseit mutató indexáló hatásként jelennek meg, olyan szakaszos metrikus kontrasztként, amely elősegíti a textualizált figurák közötti viszonyulásnak és alapállásnak, valamint az egymáshoz való igazodásuknak a megkonstruálását. De az ilyen hangok virtuális beszélő szereplők, akiket nem lehet világosan valamely néven nevezett, biográfiai személy beszédéként azonosítani.

Bármiféle *biográfiai azonosításhoz* elengedhetetlen, hogy a személyekhez kapcsolódó deixis rendszerét alkalmazva nevezzük meg azokat a szövegrészeket, amelyek a hangok kontrasztját adják. Ilyen esetekben a személydeixis második metapragmatikai keretként funkcionál, ahogy a szövegrészekben elhelyezett hangkontrasztok tényeit összekapcsolja a néven nevezett személyhez kapcsolódó tényekkel. A hatás azonban nem egyformán észlelhető a megjelenített beszéd minden típusánál (lásd a 2. táblázatot).

4 Miután az ellentétes hangzás vagy kontraszt szerkezetét tisztáztuk, a szemelvény újraolvasása nem csak egyetlen effajta emergens projekciót tesz lehetővé, hanem a bahtyini értelemben vett „kéthangúság” vagy „hibriditás” megjelenítését is. Ezért ha szegmens₂-t szegmens₁-re adott dialogikus válasznak tekintjük, akkor Merdle saját belső monológjának is láthatjuk: amint a saját ünnepséget szemlélve arról mereng, hogy mások mit fognak róla mondani. Ha ennek mintájára szegmens₃-at a szerzői irónia jelzésének tekintjük, ez a viszonyulás visszafelé is olvasható: mint ha a túlzó jelzők, melyek az első két szegmensre jellemzők, végig a szerző ironikus viszonyulásából fakadnának. És így tovább.

2. táblázat. A megjelenített beszéd hangkontrasztjai

	Megjelenítő hang		Megjelenített hang	
	I. szó szerinti idézés	II. függő idézés	III. szabad szó szerinti beszéd	IV. szabad függő beszéd/gondolat
(a) metrikusan kontrasztív szövegszegmensek	+	+	+	+
(b) tagmondathatárok által összekapcsolt vagy elhatárolt szegmensek	+	+	-	-
(c) deiktikus vagy indexikus origójukban különböző szegmensek	+	-	+	-
(d) megszólaltatott résztvevőket jelölő főmondatok	+	+	-	-
A hangkontrasztok transzparenciája	MAGAS ←————→ ALACSONY			

A szó szerinti idézés esetében az idéző és az idézett hang nagyon tisztán elkülönül egymástól, mert több erre utaló jelzés együtt fordul elő, hogy megerősítse a hangok kontrasztját. Először is az ilyen szerkezetek két szövegrész közötti kapcsolatot foglalnak magukba, a keretet adó és a keretbe foglalt szövegét; ha a keretbe foglalt részt leválasztjuk a keretről, a hangkontraszt is megszűnik (vagyis a megnyilatkozás többé már nem értelmezhető valaki más beszédéként). Másodszer, mivel a két szövegrész grammatikailag összekapcsolt tagmondatokat alkot, a hangok kontrasztját a tagmondathatárok is jelölik. Harmadszor, a szó szerinti idézés független marad a tagmondatokon átnyúló deiktikus vagy más indexikus mintázattól. Lássuk a következő esetet:

John_i promised Alice_j „I_i’ll go to the bank for you_j”

John_i megígérte Alice_j-nak: „Majd én_i elmegyek helyetted_j a bankba”.

Itt van két elkülönülő deiktikus mintázatú szövegrész, amelyeket két grammatikailag elkülönülő tagmondat alkot. A főmondat tulajdonneveket és múlt időt tartalmaz, a mellékmondat személyes névmásokat és jövő időt. A személyre utaló formák koreferenciaviszonyban állnak, ahogy azt az alsó indexbe tett betűjelek mutatják. A deiktikus utalás választásának függetlensége átível a tagmondathatáron – mind a személydeixis (*John_i* kontra *I_i*, *Alice_j* kontra *you_j*), mind az időre utaló deixis (*-ed*-del jelölt „múlt idő” kontra *-’ll*-lel jelölt „jövő idő”) esetében –, és ez arra utal, hogy a tagmondatokban szereplő deiktikus utalásoknak nem ugyanaz a kiindulópontja vagy origója. Mindebből pedig az következik, hogy a beszélés két külön központjáról vagy alkalmáról van szó. Végül pedig a főmondat főnévi szerkezetei azonosítják az idézett esemény szereplőit, jelen esetben névvel illetik őket, olyan személyekként, akik különböznek az idéző beszédesemény résztvevőitől.

Más szóval a szó szerinti idézett beszéd olyan hangadási struktúra, amely nagymértékben transzparens, mert mind a négy feltétel (a 2. táblázatban (a)-tól (d) pontig) teljesül: metrikus kontraszt egyedít eltérő szövegrészeket, melyek egymástól elkülönülő tagmondatokba-propozíciókba szerveződnek, egymástól független indexikus origókkal vagy a beszéd központjaival, miközben keretezik azokat a tagmondati egységeket, amelyek azonosítják a hangjukat hallató résztvevőket.

Ahogy távolodunk a szó szerinti idézés leginkább transzparens esetétől, az idéző és az idézett hangok közötti kontraszt problematikussá válik a 2. táblázatban felsorolt valamely pont specifikáló hatásának hiánya miatt. Ezzel a kerethatárok elhagyásának és az ettől függő hatások elmosódásának különböző formái jelennek meg a hangadás fogalmi struktúrájának szintjén. Ez olyan eseteket teremt meg, mint a függő idézés, a szabad szó szerinti beszéd és a szabad függő beszéd (2. táblázat, II–IV. oszlopok).

Hasonlítsuk össze a korábbi szó szerinti idézést annak függő beszédet mutató megfelelőjével:

John_i promised Alice_j that he_i'd go to the bank for her_j

John_i megígérte Alice_j-nak, hogy (ő_i) elmegy helyette_j a bankba.

Ekkor azt látjuk, hogy a mellékmondatban megjelenő deiktikus elemek már nem függetlenek, hanem a főmondatához vannak lehorgonyozva, melyet a tagmondatokon átívelő anafora (vö. *he_i / her_j* ahelyett, hogy *I_i / you_j*.) és az ideidők egyeztetésének szekvencialitása (kötőmód a jövő idő helyett) idéz elő. A hangok fogalmi függetlensége is korlátozódik: a mellékmondatot már nem észleljük valaki más szavaként.

A szabad szó szerinti beszédben (III. oszlop) egyáltalán nincs eltérő keretet adó tagmondat. A keretező és a keretezett közötti kapcsolatokat csak a deiktikus origók szövegrészekben átívelő (független) metrikus kontrasztja adja. Az 1. táblázatban láttunk példát a szabad szó szerinti idézésre, a második szegmensben, amely az első szegmenssel áll metrikus ellentétben, de szegmens₁-hez sem szintaktikailag nem kapcsolódik, sem utalás nem történik rá az előző szegmensben. A két szegmens deiktikus mintázata mégis elég élesen elkülönül: szegmens₂ a beszélőt időben nem indexáló felkiáltásokból áll, míg szegmens₁ múlt idejű, harmadik személyű állításokból. Ennélfogva, noha a hangok kontrasztja észrevehető, a mondattani keretezés hiánya miatt a szegmens₂-ben megjelenő hangokat nem lehet azonosítani egyetlen néven nevezett biográfiai identitással sem, amely az adott helyen explicit keretben megjelenne; ilyen identitásra más kontextuális utalásokból ugyan lehet következtetni, de nem kizárólagosan (lásd a 3. jegyzetet).

A szabad függő beszéd esetében (IV. oszlop) a deiktikus origó változása nem illeszkedik pontosan a tagmondathatárokhöz (erre lásd Voloshinov 1973, Banfield 1982 és Lee 1997 példáit). Ezért egyetlen (tag)mondatnak többféle origója is lehet ebben az írott, irodalmi stílusban – ez általában nem jellemző a beszélt nyelvre. Itt a beszéd központjának belső szegmentálódásából következően jól elkülönülő központi keretet kell kialakítani ahhoz, hogy a beszéd megidézhető legyen. Az irodalomról szóló metakommentárnak annak a hagyományában, amelyet „irodalomkritikának” neveznek, a leíró keret, amelyet többnyire kialakítanak, mentális állapotokról és nem beszédeseményekről szól (azaz a „szubjektivitások” összeolvadása, a „tudatáram”-technika, a „mindentudó” narrátor).

Ezekben az esetekben a regénybeli diskurzív hatások pszichológiai-mentális állapotként regisztrálódnak az irodalomkritikusok és más olvasók szemében. De ez a textualizáció megformálását szolgáló metaszemiotikai konstruálásnak csak az egyik műfaja, amelyből hiányzik a személydeixis azon differenciáló kerete, amely alkalmas lenne arra, hogy biografikus identitások egyértelmű struktúráját ráerőltesse a hangkontrasztok textuálisan részekre tagolt és metrikusan egyeditett tényeire.

A hangok egyeditése, megnevezése és jellemzése

A megelőző fejtegetések arra mutatnak rá, hogy a hangok nem személyek attribútumai, hanem a személyiség textualizált figurái, amelyeknek a felismerése meghatározott metaszemiotikai folyamatoktól függ (3. táblázat).

3. táblázat. A hangok elkülönítése és osztályozása

(a) Kontrasztív egyedités	A hangadás valamely kontrasztjának felismerése; pl. annak a felismerése, hogy a szöveg szegmenseinek metrikus kontrasztjai a beszélők <i>különbségével</i> járnak.
(b) Biográfiai identifikáció	Valamely egyedithető hangnak egy biográfiai személy beszédjeként való osztályozása; pl. a személydeixis rendszerének a használata arra, hogy a szöveg szegmenseit biográfiai identitásokhoz kapcsoljuk.
(c) Társas jellemzés	Egy társas karakternek valamely egyedithető hanghoz való hozzárendelése; pl. a társas típusok metanyelvének használata a szöveg szegmenseinek leírására.

Ezek közül az első a *kontrasztív egyedités*, amely egy hangnak egy másikkal való szembeállítás, vagyis hangkontrasztok megjelenítése egymás mellé helyezett figuráknak a szövegben metrikalizált módon való ábrázolása révén. Ezt a hatást bármely olyan metrikus vagy poétikai szerveződésű szöveg képes megjeleníteni, amely kontrasztív szövegrészeket egymástól különbözőként mutat meg, és amelyben a szöveg szegmenseinek hasonlósága vagy különbsége hozzájárul ahhoz, ahogyan a ko(n)textus default változójának, azaz a beszélőnek a hasonlósága vagy különbsége megkonstruálódik. Az előző példákban a hangok kontrasztív egyeditése a referenciális indexikalitások (deiktikumok) mintázatától függött; azonban ez az egyedités elérhető társas indexikalitások (regiszterek) kontrasztjával is, mint azt a következőkben bemutatom.

A második folyamat az első folyamatban egyeditett hangok *biográfiai identifikációja* (például megnevezése). Az identifikáció ereje és egyértelműsége azon metapragmatikai utalások számától és típusától függ, amelyek a kontrasztív szövegrészeket biográfiai identitásokhoz kötik. Ezt olyan példákkal ábrázoltam, amelyek a személydeixist érintik (például a tulajdonneveket, a névmásokat és a függő beszéd kereteit). Ha tulajdonneveket tudunk felhasználni a szövegrészek biográfiai identitásokkal való összekapcsolására, akkor létrejön az a keret, amellyel textualizált hangokat (valós vagy fiktív) biográfiai identitások beszédeként jeleníthetünk meg.

Néhány esetben, mint az előző névhez nem kötött hangok esetében is, a szöveges egyedítés elnagyolt lesz, szemben az identitáshoz való hozzárendeléssel. Bahtyin megfigyelte, hogy a regényben a sokféle szövegformáló eszköz (zárójelzés, igeidő, személy, mód, a függő beszéd változó mértékű töredezettségének keretei) közötti kontrasztok implicit szövegen belüli határokat húznak meg, amelyek nem mindig köthetők egyértelműen biográfiai identitásokhoz, de nélkülözhetetlenek a regény dramaturgiai működéséhez. Ez nemcsak a regényre jellemző, hanem bármilyen narratívára. Jane Hill (1995) kimutatta, hogy ugyanilyen mértékben tetten érhető a hangok kontrasztba állítása a mindennapok szóbeli narratíváiban is: egyetlen személy beszédében a szövegen belüli szerveződés számos egyedíthető hangot jelenít meg, amelyek mindegyike jellegzetes szövegrészekhez kötődik ugyan, de nem mindig lehet néven nevezett biográfiai identitáshoz kapcsolni.

Más esetekben mind a szöveges egyedítés, mind az identitáshoz való hozzárendelés lehetséges, csak az eredményük nem közelít egymáshoz. Bahtyini fogalom a „karakterek zónája” (Bahtyin 1981: 316),⁵ amelyet a szöveg olyan szakaszaira használ, amelyekben a karakter beszéde kidolgozott (vagyis elkülönül kotextuális környezetétől) bizonyos lokúciók, stílusok, kifejezések és hasonlók segítségével. A regény karakterzónái gyakran terjedelmesebbek (azaz nagyobb szövegrészeket tartalmaznak), mint azok, amelyek a tulajdonnevek és a függő beszéd deixisének rendszere által egy-egy néven nevezett karakterhez kötődnek. Valamely karakter textuálisan implicit hangja ténylegesen elnyomhatja a környező keretet adó részt, és így áthathat más karakterek néven nevezett hangjaira vagy a szerzőére – még akkor is, ha éppen a néven nevezett személyek identitásáról van szó, és máshol a szövegben a beszédük jellegzetességei egyértelműek és világosak. Ezekben az esetekben a két keret a szövegben megjelenő hangok ábrázolására – az egyik teljesen implicit, a másik néha explicit – nem konvergál egymáshoz.

A hangok konstruálásának fent tárgyalt formáira – ezeket a 3. táblázat foglalja össze (a)-tól (c)-ig – a konstruálás olyan sorozataként gondolhatunk, amely külön-külön vagy együttesen is megtehető lépések sorozata. A megnevezetlen hangok esetében lehetséges az (a) lépés megvalósítása, de a (b) már nem. A karakterzónák esetében mindkettő, (a) és (b) is lehetséges, de eltérő szövegrészekben (a szövegnek nem pontosan ugyanazokat a szegmenseit érintve). A szabad függő beszédben egynél több biográfiai identitás van hozzárendelve a szövegrészhez, és a létrejövő figura „kéthangú gondolat”-ként vagy „egyszóvdó szubjektivitás”-ként értelmeződik.⁶

Habár az előző példák csak kétirányú megkülönböztetést igényelnek, azaz (a) kontra (b), a harmadik, (c)-vel jelölt típus különösen fontossá válik a következő elemzésben. A jelentőségére már implicit módon utaltunk. Láttuk például, hogy mikor a (b) nem lehetséges, a (c) gyakran az. A megnevezetlen hangok az 1. táblázatban nem teszik lehetővé a világos biográfiai identifikációt; azonban ez nem gátol meg bennünket abban, hogy valamely más leírással éljünk: ilyenek a „paródia” szegmens₁ esetében, a „nézők” vagy a „fárgatlan ember(ek)” hangja szegmens₂-ben, illetve az „irónia” vagy „leleplezés” hangja

5 Könczöl Csaba fordításában a kifejezés magyar megfelelője „a hősök zónája” (Bahtyin 1976: 224) – a szerkesztő megjegyzése.

6 Bahtyin eddigi magyar fordításaitól eltérően itt nem a *kétszólamú(ság)* kifejezést használjuk, hanem a hang terminusát vesszük alapul a fogalom fordításában. – A szerkesztő megjegyzése.

szegmens₃-ban. Az ilyen leírások társas típusok metanyelvét használják – akár az interakcióban résztvevők típusairól (nézők), akár a szereplő/viszonyulás/attitűd típusairól (paródia, ironia), akár személyek társas típusairól (faragatlan, vulgáris) legyen is szó – tipizáló hangok segítségével, amelyeket a szöveg metrikus kontrasztjai egyedítenek.

Fentebb láttuk, hogy a bahtyini „egyéni hangok” szövegszerűen egyedített diszkurzív figurák, amelyek a személydeixis rendszerén keresztül sorolódnak be valamiféle biográfiai egyén típusába. Bahtyin „társas hangjai” szövegszerűen egyedített figurák, amelyeket társas jellegzetességek leírásán keresztül ismerünk fel vagy sorolunk típusokba. De kik ismerik fel ezeket? Néhány esetben ezen textualizált hatásokat az interakció résztvevői csak arra az egyetlen alkalomra korlátozódó „társas hangként” ismerhetik fel; ekkor a felismerés társas hatóköre egyszerűen csak az aktuális résztvevőket foglalja magában.

Azonban azok az esetek, amelyekről most lesz szó, jóval sajátosabbak. Ezekben az esetekben a beszédformák repertoárja számos nyelvhasználó számára széles körben ismert vagy regisztrálódott mint ugyanannak a „társas hangnak” a jelölője. Ilyenkor a típusba sorolás társas szabályszerűsége – metapragmatikai sztereotípiák rendszere – érvényesül, amely során az adott forma vagy formák repertoárja rendszerint egy-egy társas típus indexálójaként értelmeződik személyek valamely társas hatókörében. Az ilyen esetek közül néhány esetben a *társas jellemzés* folyamata (a 3. táblázat c pontja) lép működésbe, mégpedig a szociális-demográfiai osztályozás kategóriái alapján. Az ilyen eseteket hívjuk hagyományosan *regiszterek*nek.

Regisztrálódott hangok

A regiszterekkel csak úgy találkozunk, mint a nyelvhasználók egy csoportja által sztereotipikusan beszédrepertoárokhoz (és a hozzájuk kapcsolódó jelekhez) kötött karakterológiai (személyiségi jellemzőkkel felruházott) figurákkal. A nyelvhasználók az ilyen figurákat típusokba sorolják társas-karakterológiai szempontok alapján, például amikor azt mondják, hogy egy bizonyos beszédmód a beszélőt femininnek vagy maszkulinnak mutatja, illetve magas vagy alacsony státusúnak, ügyvédnek, orvosnak, papnak, sámánnak stb.

Néhány példát mutatok erre a 4–7. táblázatban. Mind a négy esetben elkülönülő beszédrepertoárokat értelmeznek úgy, mint amelyek különböző társas-karakterológiai típusú (kapitálchennel jelölt) beszélőket indexálnak. A 4. és az 5. táblázat két őshonos amerikai nyelv beszélői nemekhez kapcsolódó regisztereit mutatja be. Mindkét esetben az A oszlopban megjelenített formákat sztereotipikusan NŐI regiszterként értelmezik, míg a B oszlopban felsoroltakat FÉRFI-ként. A 6. és 7. táblázat az angol nyelv két foglalkozáshoz kötődő regiszterét mutatja be, a KATONAI diskurzus regiszterét a 6., a SPORTKÖZVETÍTŐK regiszterét a 7. táblázat. A tényleges formai változatok eltérnek egymástól a négy esetben,⁷

⁷ A 4–7. táblázat a formális kontrasztok széles spektrumát mutatja. A 4. táblázatban ígétévek kijelentő és felszólító módjai közötti kontrasztot látunk; az 5. táblázatban az illokúciós erő jelölő partikulák kontrasztját; a 6. táblázatban egyszerű hétköznapi lexémák helyén komplex főnévi szerkezeteket; a 7. táblázatban az együtt előforduló stílusok kontrasztív mintázatait, beleértve egy sor olyan eszközt (anaforák, határozók, prepozíciók, elemek sorrendje, igeidő stb.), amely a sportközvetítés regiszterét a hétköznapi angoltól eltérőnek mutatja.

hasonlóan ahhoz, ahogy a beszéddel asszociált karakterológiai figurák is különböznek (azaz a beszélő neve a 4. és 5. táblázatban, a beszélő foglalkozása a 6. és 7. táblázatban).

4. táblázat. A beszélő nemi regiszterei (koasati)

(a) Repertoárkontrasztok		
Glossza	A	B
'fel fogja emelni'	lakawwā	lakawwá's
'felemelem'	lakawwíl	lakawwís
'ne emeld fel'	lakawčín	lakawčí's
'(ő, hímnemű) felemeli'	lakáw	lakáws
(b) metapragmatikai sztereotípiák:	↓ NŐ	↓ FÉRFI

Forrás: Haas (1964)

5. táblázat. A beszélő nemi regiszterei (lakota)

(a) Repertoárkontrasztok		
Illokúciós erő	A	B
Formális kérdések	hu ^a we	hu ^a wo
Bizalmas utasítások	nit ^h o	yet ^h o
Vélemény/nyomatékosítás	yele, ye	yelo
Emfatikus állítás	kβto	kβt
(b) metapragmatikai sztereotípiák:	↓ NŐ	↓ FÉRFI

Forrás: Trechter (1995)

6. táblázat. A Pentagon katonai regisztere

PENTAGON-SZÓTÁR („KATONANYELV”)	STANDARD ANGOL	GLOSSZA
<i>aerodynamic personnel decelerator</i>	<i>parachute</i>	ejtőernyő
<i>frame-supported tension structure</i>	<i>tent</i>	sátor
<i>personal preservation flotation device</i>	<i>life jacket</i>	mentőmellény
<i>interlocking slide fastener</i>	<i>zipper</i>	cipzár
<i>vertically deployed anti-personnel device</i>	<i>bomb</i>	bomba
<i>portable handheld communications inscriber</i>	<i>pencil</i>	ceruza
<i>manually powered fastener-driving impact device</i>	<i>hammer</i>	kalapács

Forrás: Lutz (1990)

7. táblázat. Az angol sportközvetítések nyelvének regisztere

a) A mondatkezdő deiktikumok (pl. anaforák, determinánsok) és jelen idejű létigék hiánya: pl. [It's a] pitch to uh Winfield. [It's a] strike. [It's] one and one' [Ez] dobódobás Winfieldnek. [Ez] strike. Egy-egy.'
b) Előrehozott hely- és mozgáspredikátumok: pl. <i>Over at third is Murphy. Coming left again is Diamond</i> 'A hármasnál Murphy. Balról jön, belső pálya.'
c) A rezultatív kifejezésének túlsúlya: pl. <i>He throws for the out</i> 'Azért dob, hogy out legyen.'
d) Állandósult jelzők és összetett módosítók: pl. <i>left-handed throwing Steve Howe</i> 'Balkezes dobó Steve Howe.'
e) Az egyszerű jelen használata egyidejű tevékenységek leírására: pl. <i>Burt ready, comes to Winfield and it's lined to left but Baker's there and backhands a sinker then throws it to Lopez</i> 'Burt készen áll, Winfield felé jön, balra tart, de Baker ott van és a kesztyűvel elkap egy sinkert, majd Lopeznek dobja'

Forrás: Ferguson (1983)

Az ilyen regiszterek a beszéd hatásainak reflexív modelljei. Diskurzív mintaként csak abból a tényből kifolyólag különíthetők el a nyelven belül, hogy a nyelvhasználók is elkülönítik azokat egymástól. A nyelvészek általi azonosíthatóságuk a nyelvhasználók azon metapragmatikai képességén alapszik, hogy a formákat regiszterek határai mentén különítik el egymástól, és pragmatikai értékeket társítanak hozzájuk. A regiszter repertoárjának azonosításához használt adatok ugyanakkor olyan adatok, amelyek a használathoz kötődő sztereotipikus figurákról is szólnak.

Az az adategység, amelytől a regiszter azonosítása függ, a nyelvhasználó metapragmatikai tipizáló cselekvése. Ez a cselekvés lehet leírhatóan explicit vagy implicit, természetesen előforduló vagy elicitált, artikulálódhat diskurzív módon vagy más szemiotikai közvetítő révén.⁸ Bármelyik efféle regiszter társas szabályszerűség: egyetlen egyén metapragmatikai cselekedete nem elég ahhoz, hogy valamely regiszter társas létezését megalapozza, amíg mások értékelő cselekedetei valamiképp azt meg nem erősítik. A társas közegben ismételt megjelenő tipizálások adatai *metapragmatikai sztereotípiák* rendjébe szerveződnek – indexikus értékek népi modelljébe –, és e rend beszédformák repertoárjához kapcsolódik.

Bármely efféle regiszter a nyelvhasználat modellje, amely a szemiotikai repertoár néhány leírható jellemzőjét (8. táblázat, A) sztereotipikus társas-indexikus hatások valamely

8 Például az *explicit metapragmatikai tevékenység* több fajtája minden nyelvközösségben természetes módon előfordul. Ezek közé tartoznak a nyelvhasználatról szóló szóbeli beszámolók és magyarázatok, a regiszter elnevezésének gyakorlatai, tipikus vagy példaként szolgáló személyekről szóló leírások, a használatról szóló tiltások, a megfelelő nyelvhasználat standardjai és a regiszter társas értékéről szóló pozitív vagy negatív értékelések. Az inkább *implicit metapragmatikai viselkedés* más típusai szintén adatként szolgálnak. Ezek olyan megnyilatkozásokat foglalnak magukba, melyek implicit módon értékelik az együtt előforduló elemek indexikus hatásait (mint például az interakció következő résztvevője által rájuk adott reakcióban), de anélkül, hogy megneveznék azt, amit értékelnek. Ez a fajta viselkedés magába foglalhat *nem nyelvi szemiotikai tevékenységet* is, például gesztusokat vagy a kinezikus és testtel végzett mozgás kiterjedt mintázatait, amelyek jellemzően számos regiszter használatára adott rituális válaszként fordulnak elő. Metapragmatikai adat szintén nyerhető felmérések, interjúk, kérdőívek és hasonlók segítségével. Ezeket a kérdéseket részletesebben itt tárgyalom: Agha (2002: 24–32).

tartományával kapcsolja össze, amely ezáltal a szemiotikai repertoár társas tartományává válik (8. táblázat, B). Egy ilyen modell elkerülhetetlenül *valakinek* a modellje lesz; mivel olyan személyek társas hatókörét foglalja magában, akik a repertoár jellemzőit beszéden keresztül megjelenő modellként ismerik fel (8. táblázat, C).

8. táblázat. A regiszter szerveződésének három aspektusa:
repertoárok, társas tartomány és társas hatókör

A. A repertoárok jellemzői: • <i>a repertoár nagysága</i>: a formák száma; • <i>grammatikai tartomány</i>: azon formaosztályok száma, amelyekben a formák előfordulnak; • <i>szemiotikai tartomány</i>: a nyelvi és nem nyelvi jelek típusai, amelyek a használatuk során bevett módon együtt fordulnak elő.
B. Az indexikus hatékonyság sztereotípiái, amelyek tipikusan egy <i>társas tartományt</i> jelenítenek meg   • <i>sztereotípiák</i>, amelyek a beszélőről/aktorról szólnak, vagy amelyek a megjeleníthető viszonyokról (pl. a tiszteletről, az intimitásról), vagy arról szólnak, hogy konkrét társas eseményeknek és a használat forgatókönyvének mi felel meg.
C. A használók <i>társas hatóköre</i>(i)   • olyan személyek kategóriái, amelyek tagjai a regiszter formáit és/vagy indexikus hatásait (legalább részben) felismerik; • olyan személyek csoportjai, amelyek tagjai a regiszter használatának teljes kompetenciájával bírnak.

A regiszterek társas létezése csak úgy – és csak addig – tart, amíg a repertoárjukkal aszociált metapragmatikai sztereotípiákat a nyelvhasználók döntő hányada felismeri, azaz a regiszternek fennmarad a társas hatóköre. De bármely társas formációnak – bárminek, amit „társadalomnak” vagy „(a társadalmon belül létező) alcsoportnak” nevezünk – egyfolytában változik a demográfiai összetétele, számos olyan folyamat révén, mint a születések, halálozások és migráció. Ezért a regiszterek időben csak olyan kommunikatív folyamatok eredményeként állandóak, amelyek az ezekhez a regiszterekhez kapcsolódó tudatosságot és a bennük való jártasságot továbbadják a *változó* populációban. Különböző intézményes eljárások folyamatosan keresik a módját, hogy stabilizálják a regiszterek vonásait – repertoárjukat, a regiszterhez kapcsolódó sztereotípiákat, a használók társas hatókörét –; kodifikálják a regiszter normatív szabályait vagy éppenséggel korlátozzák a hozzáférést ezekhez; a regiszterek meghatározó vonásai mégis gyakran változnak a kommunikatív cselekvések révén, amelyek társas létezésük közvetítői (Agha 2003).

A tanulmány hátralevő részében korábban tett állításomra koncentrálok: a regiszterek makroszintű változásait nem érthetjük meg a regiszterhasználat interakcióban végbemenő mikroszintű folyamatainak vizsgálata nélkül. A mindennapos használat egyik fő vonása, hogy a regiszter-tokenek használatának hatásai nem mindig konzisztensek

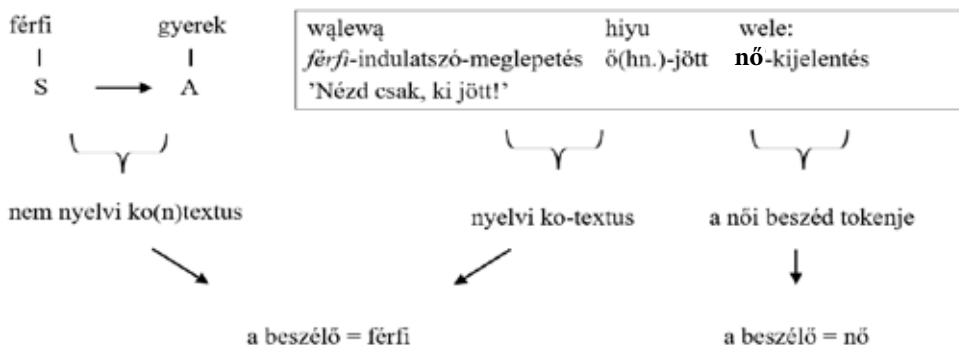
a regiszter-típushoz kötődő sztereotip értékekkel. Ez az állítás szembemegy a regiszterek széles körben folklorizálódott elméletével, azaz azzal a kontextus állandóságát hangsúlyozó egyfajta folklorizálódott feltételezéssel, amellyel a nyelvhasználók tipikusan azonosulnak, és amelyet gyakran maguk a nyelvészek is kritika nélkül átvesznek. Nagyon szigorúan véve ez a vélekedés magában foglalja, hogy bármely token-használat értelmezhető kontextusa vagy kotextusa irreleváns a nyelvi formák használatának általános értelmezésében. Nézzük meg ezt a kérdést részletesebben is.

A hangok hatásainak kongruenciája. Átvitt értelmű és megfelelő használat

A kontextuális invariancia feltételezése nem helytálló azon egyszerű okból adódóan, hogy a regisztrálódott hangokat a társas életben csak mint a hangadás textualizált hatásainak fragmentumait tapasztaljuk meg, és a hangok kétféle hatása nem biztos, hogy kongruens. A nyelvhasználat tényleges eseményeiben a regisztrálódott hangok a kongruencia vagy inkongruencia különféle típusait mutathatják a személyiség olyan implicittebb alkalmi képeivel (a textualizált hangokkal), amelyekről a kontextuson kívül nehezebb beszámolni. Nézzünk meg erre néhány példát.

Az 1. ábrán látható lakota példában a női regiszter tokenje hangzik el egy férfi szájából, aki egy este a saját otthonában váratlanul a két éves unokaöccsét pillantja meg. Nyelvi megnyilatkozása a keretben olvasható. Látható, hogy a kijelentés a női beszédre jellemző *wele* beszédformára végződik (félkövér betűvel jelölve), de a kotextuális keret tartalmazza a férfibeszéd egy tokenjét, a *wəlewə* formát (dőlt betűvel szedve). Továbbá a kifejezés nem nyelvi kontextusa, annak szemiotikai környezete szintén egyértelműsíti, hogy a beszélő férfi (akihez pedig beszél, gyerek). Ezek a nyelvi és nem nyelvi jelek *többszortornás kotextusát* alkotják a *wele* női beszédtokennek. A jelen példában ez a többszortornás kotextus határozza meg, hogy a beszélő férfi. Ezért a félkövéren szedett szövegrész indexikálisan inkongruens a kotextussal.

1. ábra. A hangadás hatásainak inkongruenciája egy beszélői fordulón belül:
lakota nemi trópusok

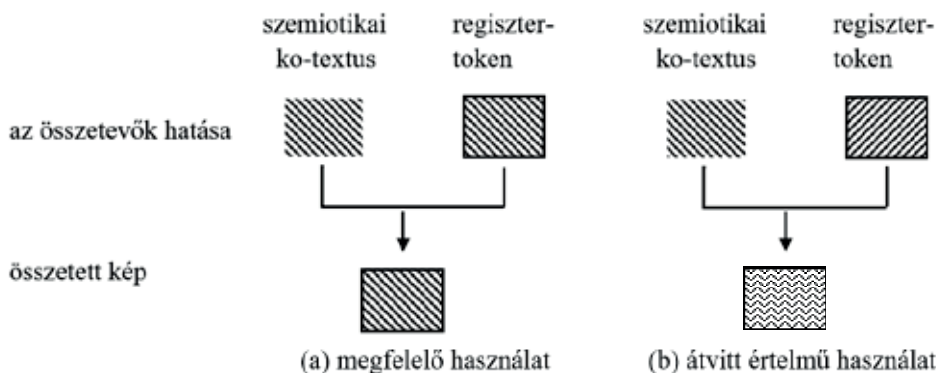
A női beszéd férfiak általi használatában egy olyan interakcionális trópus jelenik meg, amelynek a megjelenítése során az affektív, gondoskodó személlyel gyakran a kisgyerekekhez beszélő nők asszociálódnak. De az anyai gondoskodás trópusát csak azok ismerik fel, akik felfigyelnek arra a többszoros jelkonfigurációra, amelynek a női beszéd tokenje csak egy fragmentuma; a textualizált konstrukció (misperint a beszélő egy gondoskodó, érzelmes férfi) megszűnik, ha a női token dekontextualizálódik az azt motiváló kotextuális kerettől. Az átvitt értelmű használatban a felismerhetőség éles különbségei lépnek fel a regisztrálódott és a textualizált hangok között. A regisztrálódott hang, mely a *wel*e alakhoz kapcsolódik – vagyis hogy *női beszélőről van szó* – élesen elválasztható a kontextustól és bármely elsőnyelvi beszélő számára felismerhető, aki ismeri a női regisztert; ez az alakhoz kapcsolódó közismert és könnyen felismerhető sztereotípiája. Azonban a hangadás textualizált hatása – hogy *a férfi beszélő gondoskodó, érzelmes* és így tovább – kontrasztívan csak annak tárul fel, aki ismeri a „gondoskodó, érzelmes” konstrukciót motiváló tágabb textualizált struktúrát (azaz hogy aki beszél, az férfi, és egy kétéves gyerekekhez beszél, hogy a gyerek váratlanul bukkant fel stb.).

Az az általános megállapítás, hogy *a regisztrálódott hang mindig és kizárólag a hangadás textualizált hatásaként érzékelhető*, nem kevésbé fontos a megfelelő használat esetében is. Az általános megállapítást az imént a hangadás trópusai kapcsán tárgyaltam – azokban az esetekben, amelyekben a textualizált hangadás nyilvánvalóan inkongruens a regisztrálódott hanggal – egy olyan esetet bemutatva, ahol a „női beszéd” használóját kotextuálisan férfiként azonosítjuk. A kérdés ugyanolyan fontos (bár kevésbé nyilvánvaló) a megfelelő használatkor. A *megfelelő használat* fogalma sosem jelöl a token szintjén megragadható jelenséget; a token és a belőle létrejövő szöveg kapcsolatára utaló név. Mivel az olyan értékelés hiányában, amely a regiszter tokenjét összekapcsolja az azt körülvevő vagy textualizált szemiotikai hatásokkal – például annak értékelése nélkül, hogy a férfi formákat használó egyén minden esetben, minden kotextuális szemiotikai értelemben „férfi”-e –, a használatot sosem értékelhetjük megfelelőnek, a fogalom egyik értelmezése szerint sem. A regiszter használatát akkor nevezzük „a kontextusnak megfelelőnek”, amikor az együtt előforduló jelek kongruensek vagy egybevágnak a kontextusnak a regiszter tokenje által indexált modelljével. A nyelvhasználatot akkor észleljük átvitt értelműnek, amikor az együtt előforduló jeleknek inkongruens indexikus hatásai lépnek fel.⁹

9 Ezeket a sztereotípiával ellentétes hatásokat a beszélők nem érzékelik trópusként, ha a hangadásnak olyan denotációsán explicit keretében textualizálódnak, mint például a szó szerint idézett beszéd konstrukciója. Az ilyen konstrukciók denotációsán különítik el a megnyilatkozót az idézett szereplőtől, így lehetővé téve, hogy férfiak a nők nyelvén szólaljanak meg és fordítva, anélkül, hogy magukra vennék a másik nem karakterológiai jellemzőit. A koasitiban leírt nemi indexikálás esetében (4. táblázat) Mary Haas megfigyelése szerint „[h]a egy férfi történetet mesél, női formákat használ, amikor női szereplőt idéz; hasonlóképp, ha egy nő mond egy történetet, férfi szereplő idézésekor férfi alakokat használ” (Haas 1964: 229–230). Amikor azonban a metapragmatikai keret implicittebb, a keret transzparenciájának hiánya azt sugallja, mintha a sztereotípiával ellentétes hatások *egyedül magának* a regisztertokennek a hatásai lennének. De ez csak illúzió. Amikor ezek a trópusok előfordulnak, a hatást a szöveg felépítésének konstrukciója idézi elő, a kotextuális jelek elrendezése, amely a teljes szövegre a regisztertoken sztereotipikus hatásával ellentétes hatást gyakorol; a konstrukció szemiotikai alapja nemcsak egyedül a regisztertoken, hanem a szöveg egészének a felépítése, amelynek a regisztertoken csak töredéke. Pontosan ezt illusztrálja az 1. ábra lakota példája.

A két esetet diagrammatikusan a 2. ábra illusztrálja. Az (a)-ban látható az az eset, amikor a regisztertoken által jelölt hatás kongruens a kotextus által kiemelt hatással; az összetett kép eredménye nem különíthető el az azt összetevő elemektől. A (b)-ben ábrázolt átvitt értelmű eset szerint a két összetevő hatása elkülönül egymástól, és az összetett kép mindkettőtől különbözik, ezáltal egyfajta többletfigurát hoz létre. A (b)-re volt példa az 1. ábrán bemutatott eset, ahol a regisztertoken hatása (a beszélő nő) inkongruens a szemiotikai környezet hatásával (a beszélő férfi), és ez mindkét hatástól különböző összetett figurát eredményez (férfit, aki nőies, vagyis gondoskodó, érzelmes stb.).

2. ábra. Kongruencia kontra inkongruencia az együtt előforduló indexikus hatásokban

Bárki, aki ismer egy regisztert, alkalmazni is tudja azt szerepek és identitások stratégiai manipulációjának aktusaiban, és – bár a szövegrészek *sztereotip értékétől függően* – mégis olyan hatást elérve, amely által *jelentősen eltér ezektől az értékektől* a szöveg konfigurációjának szintjén. Ezen esetek mindegyikében a regiszterformák sztereotip értéke kanonikusan is érvényesülhet a diskurzusban – vagyis a beszéden keresztül felismerhetővé tehet standard szereplőket –, de a keretet adó eszközök együttes előfordulása kotextálisan olyan többlettel bíró szereplőket is megalkothat, amelyek különböznek a szöveg helyi fragmentumai által indexáltaktól. Ezekben az esetekben a textualizált hangok különböznek a regisztrálódott hangoktól, és egyben meghatározóbbak náluk.

Az eddigiekben az egyes beszédfordulókban előforduló hangok hatásainak kongruenciájáról és inkongruenciájáról esett szó. Ugyanennek a logikai folyamatnak a jelentősége mutatkozik meg a diskurzus több interakciós fordulóra kiterjedő szakaszaiban is.

Kongruencia az interakciós fordulókban: Szerepigazodás

Bármely szemiotikai cselekvés, amely hangadás hatásával jár, ki van téve az értelmezésnek és a lehetséges jóváhagyásnak a rákövetkező szemiotikai cselekedet során. Ez a cselekedet maga is indexálhatja a beszélő szereplő jellemző jegyeit, és ebből adódóan a hangadás hatásával járhat. A hangadás bármely két hatása, amelyet ilyen *beszédlánc* kapcsol össze (Agha 2003), összehasonlíthatóvá válik a kongruenciához vagy annak hiányához kapcsolódó kritériumok mentén. A hangadás hatásainak interakciós fordulókon átívelő kongruens vagy nem kongruens mintáit a *szerepigazodás mintáinak* nevezem.

A 9. táblázat adatai két fiatal fiú közötti interakcióból származnak, akik beszédfordulóról beszédfordulóra egymást követően jelenítenek meg szereplőket. Mindegyik fordulóegység a hangadás egy-egy trópusát jeleníti meg a sportközvetítők beszédének alkalmazásával. Foglalkozását nézve persze egyik gyerek sem sportközvetítő. Felszínesen mégis mindketten ismerik ezt a regisztert, amellyel bárki találkozhat a rádió- vagy tévéközvetítésekből. Egy pingpongmeccs során a két fiú, Ben és Josh spontán módon átvált a sportközvetítők regiszterére: személyes névmások helyett mindketten vezetékneveket használnak arra, hogy egymást a sportoló figurájaként jelenítsék meg, továbbá bevetnek a 7. táblázatban bemutatott nyelvi jegyek közül jónéhányat, amelyek segítségével belebújnak a sportközvetítő szerepébe és felveszik álarcát.

Amikor magával a pingpongmeccsel kapcsolatos probléma jelentkezik (például pontszámítással vagy szabályokkal kapcsolatos viták, olyan külső események, melyek megszakítják a játékot), a két fiú mindennapos beszédre vált vissza, levetkőzve a sportközvetítő szerepét ezek miatt a sürgetőbb kérdések miatt (a további részletekhez lásd Hoyle 1993). Így a sportközvetítő és a mindennapos beszéd regiszterei közötti ide-odaváltás megfelel az elképzelt és valós identitások közötti váltásnak, amely a komplex játékfolyam speciális interperszonális eseményeihez hangolódik. De azokban a beszédrészekben, ahol a sportközvetítő regiszterét használják, mint az előző szövegben is, jól kivehetően egy másodrendű játék is folyik – jól elkülönülve magától a pingpongtól – egy olyan játék, amely teljes mértékben a beszélés által történik, és amelynek tárgya az elsőrendű játék reprezentációjának irányítása a fiúkénál nagyobb tekintélyű szereplők segítségével.

A 9. táblázatban minden fordulószakasz egy-egy interakciós trópusát jelenít meg – ez az 1. ábrában bemutatott esethez hasonlóan a megjelenített és az előzetes feltevéseknek megfelelő identitások fordulón belüli inkongruenciájából válik egyértelművé –, erre a beszédpartner hasonló trópusal válaszol a rákövetkező fordulóban, így a két forduló a szerepigazodás *szimmetrikus* formáját mutatja.

9. táblázat. Beszélői fordulókön átívelő szerepigazítás:
a sportközvetítők nyelvének trópusai az angolban

Kontextus: a résztvevők két fiatal (nyolc és kilenc éves) fiú, akik saját játékos tevékenységüket a sportközvetítők nyelvén írják le, mindketten fordulóról fordulóra bevonódva abba a próbálkozásba, hogy újrakeretezzék azt, ami „épp (most) történik”, a sajátjuknál tekintélyesebb hang megszólaltatásával.

- Josh: *So eleven eight, Hoyle's lead.*
Hoyle serves it!
Ben Green cannot get it... over the net
and it's twelve eight Hoyle's lead now.
Szóval tizenegy–nyolc Hoyle javára.
Hoyle szervál!
Ben Green nem tudja fogadni... a háló felett
és már tizenkettő–nyolc Hoyle javára.
- Ben: *Hoyle takes the lead by four.*
Hoyle négygyel vezet.
- Josh: [fast] *Green serving.*
[fast] *Hoyle returns it.*
THEY'RE HITTING IT BACK AND FORTH!
[gyorsan] Green szervál.
[gyorsan] Hoyle visszadja.
IDE-ODA ADJÁK A LABDÁT!
- Ben: *Ach-boo:m!*
Ó, bumm!
- Josh: *And Ben Green hits it over the table!*
And it is thirteen eight.
Hoyle's lead.
És Ben Green labdája az asztal fölé megy!
És az állás tizenhárom–nyolc.
Hoyle javára.
-

Forrás: Hoyle (1993)

Érdeemes megjegyezni azt is, hogy ezen a példaként kiragadott konkrét beszédláncon keresztül, melyet Hoyle (1993) hozott létre az interakció felvételével, átírásával és elemzésével, a Ben és Josh között lejátszódó szemiotikai tevékenység Hoyle munkájának jelen cikkbeli elemzésén keresztül jut el önhöz, kedves olvasó, és ezáltal válik az ön számára lehetővé valamilyen viszonyulás kialakítása ehhez a regiszterhez, továbbá a regiszternek a Ben és Josh által bemutatott használatához, és talán más ehhez hasonló alkalmakhoz, amelyeket bármikor megtapasztalt – vagy éppen saját maga is végrehajtott – a múltban vagy akár a jövőben.

Általánosabban fogalmazva: egyértelműnek kell tekintenünk, hogy amikor a regiszterhasználat alkalmi további metadiszkurzív tevékenység során reprezentálódnak, az efféle reprezentációk átemelik az egyik résztvevői keretet egy másikra, és a kettőt beszédlánc köti össze egymással. Jelen tanulmány elején megállapítottam, hogy a „hangadás” és „dialogicitás” jelenségei nem korlátozódnak csupán a diadikus társalgásra. Mostanra világossá vált, hogy egyáltalán nem korlátozódnak elkülöníthető „eseményekre” sem; ezek a viszonyok potenciálisan áthatják a beszédlánccokat is. Valójában a beszéd

reprezentálásának bármely módja, amely képes beszédeseményeket más beszédeseményekben reprezentálni, egyben képes arra is, hogy a beszédben megjelenített résztvevők képét dialogikus interakcióba hozza az aktuális beszélők képével (beleértve a saját magukról alkotott képüket is). Mindebből pedig az következik, hogy a szerepigazító folyamatok hatnak a diskurzusok körforgásának makroszintű folyamataira is.

A szerepigazodás mintái közéleti diskurzusokban

Másutt amellet érveltem, hogy a regiszterhez fűződő kompetencia társas populációkon keresztül disszeminálódik a beszédtpizáció intézményes gyakorlatai által. Ezek a gyakorlatok olyan társas személyiség képét hozzák mozgásba, amely a beszédhez diskurzív termékek körforgása révén kapcsolódik – Agha (2003)-ban szóbeli narratívákat, képregényeket, újságokat, magazinokat, regényeket stb. felölelő példákat elemzek –, ezek a termékek kommunikációs interakciókban kötnek össze egymással személyeket. Maguk a gyakorlatok elég különbözőek (lásd Agha 2002, 2004), de néhány közös példa elegendő lesz, hogy a nagyobb képet is láttassa.

Közismert, hogy a preskriptív családi szocializáció kiemelkedő fontosságú számos regiszter elterjesztésében és korai elsajátításában. A regiszterek közötti különbségeknek a gyerekekkel való megismertetésével a metapragmatikai tevékenységek kitágítják a regiszterhez fűződő kompetencia társas hatókörét, egyszerre egy gyerekre, a család szintjén pedig egyik generációról a következőre. De a regiszterekre való szocializáció folyamata felnőtt korban is folytatódik. Például nem lehet valaki orvos vagy ügyvéd anélkül, hogy az orvosi vagy jogi gyakorlat megfelelő beszédformáit el ne sajátítaná, vagy anélkül, hogy megismerné azokat az – egyaránt kognitív és interakciós – értékeket, amelyek ezek használatához kötődnek. Ezekben az esetekben a nyelvi szocializáció folyamata jellemzően egy életkori csoportot érint, melynek tagjai – egy oktatási intézménnyel, pl. a jogi vagy az orvosegyetemmel való tartós elköteleződés révén – elsajátítják valamely nyelv hivatáspecifikus regiszterének használati kompetenciáját. Az olyan társadalmakban, ahol elérhetőek írott szövegek, magas az írni-olvasni tudók száma és különféle normateremtő közintézmények működnek – mint például az oktatási intézmények, a lexikográfiai és a nyelvtani hagyományok, az iskolaszékek és a nemzeti akadémiák –, ezek az intézmények adnak teret a regiszterekhez fűződő sztereotípiák nyilvános szférában megvalósuló legitimitációjának és reprodukálásának a népesség kisebb-nagyobb részei számára. Hatásuk különösen jelentős az olyan nagy presztízsű regiszterekre, mint a standard nyelv. Ha az eljárások hatékonyak, akkor egy-egy regiszteralakulat terjedését vagy kibontakozását eredményezik annak révén, hogy a használatához fűződő többé-kevésbé egyöntetű kompetenciát kiterjesztik a népesség viszonylag nagy részére.

Szembetűnő változatosságuk ellenére ezekre a széles körben elterjedt gyakorlatokra bizonyos közös vonások is jellemzők. Egyszerre egy szemiotikai eseményt fejtenek ki, és mindegyik esemény olyan személyeket érint, akik az üzenet küldőinek és fogadóinak az interakciós szerepét töltik be; az ezen események során küldött vagy váltott üzenet a beszédformákat és azok pragmatikai értékét típusokba sorolja, bár a kifejtettség eltérő fokán. Az ilyen üzenetek fogadói számára az üzenetben megjelenő hangadás struktúrája irányt mutat arról, hogy miként helyezték el a saját beszédüket mások beszédéhez képest.

A preskriptivista diskurzusok sajátos esetében ezek a pragmatikai iránymutatások gyakran explicit – a szó legszűkebb, szó szerinti értelmében vett – „instrukció” formájában fejeződnek ki. Például a *tu* személyes névmás használatának következő megvitatása (egy 1937-es francia illemtanból) egy sor metapragmatikai leírásból áll, amelyek beszédeseményekről szólnak, és közülük néhányat mindennapiként neveznek meg, másokat meg úgy, mint lehetséges, hipotetikus, elkerülendő vagy kívánatos eseményt.

Általában [...] a *tu* használata két ember között nagyfokú közelséget jelöl. [...] Barátok között [...] a *tu* formát használni és elfogadni azt, hogy a másik *tu*-nek szólít, egyenlő azzal, mint meglelni a kulcsot annak az embernek a szívéhez és a személyéhez. Azonban finom és illemtudó emberekhez ezt a kulcsot csak nagyon nehezen lehet fellelni, és csak néhány szerencsés jár sikerrel. [...]

Oly sokak, akik soha nem látták egymást vagy vették a fáradságot, hogy megismerjék egymást, szólítják keresztnevükön egymást már az első közös „autótúr” után! A második után pedig már így szólítják egymást: *tu!* [...] Ezzel megfosztanak másokat – akik addig élvezték a *tutoiement*-t [a tegezést – a szerző megjegyzése], azt tartva róla, hogy csak nagyon hosszú, komoly kapcsolat eredménye lehet – ennek az értelmezésnek az örömeitől. Egy érzékeny ember számára ténylegesen milyen értékű lehet a *tutoiement* bizonyítéka, mely a mély barátságot jelzi, ha bárki ilyen könnyen áttér rá?

Ha illemtudónak kíván látszani valaki, akkor legyen „nagyon nehéz letegezni” (Saunier 1937; idézi Morford 1997: 9–10).

Az idézett szövegrész a személyes névmás elsődleges indexikus értékeit, amelyek a *beszédpartnerrel* való „bizalmasságot” indexálják, a *beszélő* indexikalitásának másodlagos értékeiént értékeli át azáltal, hogy két karakterológiai figurát ír le, a *tu* használóinak két típusát. Ezek annak a leírásával formálódnak, hogy a beszélő mikor, milyen gyakran és kivel válik „bizalmassá”. Közülük az első karakter az a személy, aki a tegező forma használatában azt látja, hogy „megleli a kulcsot [a másik] embernek a szívéhez és a személyéhez”, és ilyen fokú közelséget csak a legritkább esetben engedélyez. Ez a „finom és illemtudó” ember hagyományos figurája. A másik nyilvánvalóan modern figura, aki már az első „autótúr” után – önmagában is modern kép 1937-ben – keresztnévre vált, és a második után összetegeződik. Ez egy kontrasztív figura, aki a gondtalan, könnyű, korlátozások nélküli életstílushoz kapcsolódik. Az utolsó sorban az olvasó explicit instrukciókat kap arra vonatkozóan, hogy hogyan kerülhet az első típusba („ha illemtudónak kíván látszani”), vagyis hogy mutasson proaktív módon visszafogottságot, megelőzve ezáltal, hogy mások letegezzék, és elkerülve azt, hogy a tegezést viszonznia kelljen.

A szöveg olvasója ezzel két szereplő kontrasztív paradigmájával szembesül, miközben mindkettő sajátos névmáshasználati mintához és az azzal társított viselkedéshez kötődik. Az előíró diskurzusok sajátossága általában az, hogy bátorítják vagy biztatják az olvasókat/hallgatókat bizonyos viselkedésmód követésére. De a beszédhez kötődő karakterológiai figurák alakítása jóval általánosabb metaszemiotikai tevékenység, amely még a közéleti diskurzusok előíró szándékot nélkülöző műfajaiban is mindennapos.

A modern társadalmakban az efféle népi sztereotípiák különösen fontos forrása a beszélés és a beszélők reprezentációinak a tömegmédiában való körforgása. Itt a nyelvhasználat

társas módon azonosítható személyek általi ábrázolása önmagában is a metaszemiotikai reprezentáció egyik formája, amelynek karakterológiai tartalmát a tömegmédiá közönségének tagjai értelmezik, és amelyre különféle reakciókkal felelnek.

Jól ismert példája ennek a vezető brit újságok és a BBC-bemondók szerepe a standard brit elfogadott kiejtésről kialakult kép terjesztésében. Mind a standard, mind a nem-standard kiejtés mindennapos beszédtema a brit közmédiában, ahogy azt a következő idézet is alátámasztja (részletesebben lásd Agha 2003):

Komoly újságjainkban a politikai cikkek szerzői és más újságírók rendszeresen megjegyzéssel illetik a közéleti személyiségek kiejtémódját, míg a televíziós kritikusok színészek, bemondók és más televíziós személyiségek kiejtését vitatják meg. Az országos és helyi újságok levelező rovatai rendszeresen hoznak le olyan olvasói leveleket, amelyek a különböző kiejtémódokra tesznek – kedvező vagy még gyakrabban helytelenítő – megjegyzéseket, és amikor a BBC jellegzetes regionális kiejtéssel beszélő rádióbemondókat vagy hírbemondókat alkalmaz, tiltakozást kifejező panaszlevéláradat érkezik a BBC-hez, és zsákszámra küldenek gyűlölködő leveleket maguknak a bemondóknak is. [...] A kortárs regények és emlékiratok szerzői egy-egy karakter bemutatásának meghatározó mozzanataként fogalmazzák meg a kiejtésükről szóló megfigyeléseket. [...] Anthony Burgess a közelmúltban megjelent emlékiratának legtöbb szereplőjét a kiejtésükre való utalással mutatja be (Honey 1989:10).

A közszféra diskurzusai ezért nagy részben karakterológiai tevékenységből állnak, habár az ilyen diskurzusok különböző műfajaira eltérő mértékű explicitég jellemző. Az imént tárgyalt sajtó- és tévé-példákban a különböző társas-karakterológiai figurák explicit módon kapcsolódnak össze a kiejtémódokkal a közéleti figurák beszédének és személyiségének *leírásán* keresztül. A regényekben a kiejtést kitalált karakterek jellemzésére használják; itt a társas típusok a kiejtés *kontrasztív ábrázolása* révén és függő beszédben öltenek formát, és a személyiség jellemzői gyakran csak elnagyoltan vagy a kiejtéstől függetlenül egyáltalán nem jelennek meg a leírásban.

A hallgatóság ezekre a reprezentációkra azáltal válaszol, hogy valamiképp igazodik az egyes karaktertípusokhoz. Néhány esetben az implicit típusba sorolást sokkal explicitebbé teszik az értelmezéssel és azzal, ahogyan választ adnak rá a következő beszédesemények során: a regionális dialektusban beszélő BBC-bemondók esetében az egyes társas szereplők csak implicit módon érzékelhetők a bemondók beszédében; azonban panaszleveleikben és gyűlölködő soraikban a műsor hallgatói az így megformált szereplőket már nagyon is explicit módon, néha sértő szavakkal írják le. Mindegyik esetben maguk a válaszadók azok, akik a szerepigazodás valamely – akár szimmetrikus vagy aszimmetrikus, akár dicséretet vagy megvetést kifejező – formáját mutatják azzal a figurával szemben, amelyre a visszajelzést adják.

Néha a média közönsége önértékelést nyújt saját nyelvhasználatának mintázatairól, amelynek széles körben ismert modellje *mások nyelvhasználatának reprezentációi*. Az egyiptomi arab névmási regiszterek esete (Alrabaa 1985) különösen érdekes ebből a szempontból (10. táblázat). Alrabaa tanulmánya kérdőíven és nem a valós használaton alapuló felmérés az informális-barátságos és udvarias-formális névmások használatához kapcsolódó metapragmatikai sztereotípiákról.

10. táblázat. Inverz ikonok az egyiptomi arabban: reciprok, tükörkép-igazítás két csoport között, amelyek egyaránt azt állítják, hogy olyan névmásokat használnak, amelyeket a másik csoportra jellemző nyelvhasználatnak tartanak

	1. csoport: felsőbb osztálybeli fiatalok	2. csoport: alsóbb osztálybeli fiatalok
Az önbevallás sztereotípiája	Állításuk szerint használják a szolidaritást kifejező <i>inta/inti</i> formákat	Állításuk szerint gyakran használják a formális <i>ħađritak/ħađritik</i> névmásokat
Mások nyelvhasználatáról szóló sztereotípiája	Állítják, hogy az alsóbb osztálybeli beszélők használják az <i>inta/inti</i> formákat	Állítják, hogy a felső-/középosztály beszélői használják a <i>ħađritak/ħađritik</i> formákat
Ideologikus pozicionálás	Egalitárius (önleértékelő)	Rétegződésen alapuló (önfelértékelő)

Forrás: Alrabaa (1985)

Alrabaa megfigyelése szerint a felsőbb osztályba és a munkásosztályba tartozó fiatalok saját nyelvhasználati mintáikról adott önbevallása egymás tükörképét rajzolja ki. A felsőbb osztályba tartozó fiatalok arról számoltak be, hogy az *inta/inti* 'te (hímnem/nőnem)' barátságos-informális formákat használják, amelyekről úgy gondolják, hogy inkább az alsóbb osztályba tartozó beszélők élnek velük. Az alsóbb osztályba tartozó beszélők úgy vélték, hogy ők inkább az udvarias-formális *ħađritak/ħađritik* 'te (hímnem/nőnem); udvarias forma' lexémákat használják, amelyeket felső- és középosztálybeli használatként észleltek.

A felsőbb osztályba tartozó fiatalok az alsóbb osztálybeli beszédről alkotott képet valószínűleg a tömegmédiából veszik: „az interjúk során a felvételen kívül elhangzott megjegyzéseikben mind az idősebb, mind a fiatalabb felső osztálybeli fiatalok gyakran adtak hangot annak a vélekedésüknek, hogy az alsóbb osztálybeli adatközlők „lazábbak”, kevésbé formálisak stb. Ez a felsőbb osztályokat átható vélekedés jelen van számos mozifilmben és televíziós vígjátékban is, amelyek gyakran ábrázolják a trágár és harsány alsóbb osztályba tartozó szereplő sztereotípiáját, aki mindenkit az *inta/inti* (= [német] *Du*, [francia] *tu*, [magyar] *te*) megszólítással illet” (Alrabaa 1985: 648).

Az interjúkban a felsőbb osztálybeli fiatalok úgy jellemzik magukat, mint akik átveszik azt, amit „a nép» (*al-sha'b*) rendszerének” vélnek, így tanúskodva egalitárius elköteleződésükről. Ezzel szemben az alsóbb osztályba tartozó fiatalok arra mutatnak hajlandóságot, „amiről azt feltételezik, hogy a középosztály értékeihez tartozik” (Alrabaa 1985: 649), ezzel pedig a társadalmi rétegződés ideológiáját jelenítik meg. Mindkét csoport felvállalja a másik fél sztereotip hangjához való ideológiai igazodást, a kettő együtt pedig a szerepek felcserélődésének ironikus formáját hozza létre. Alrabaa megítélése szerint a felsőbb osztályba tartozó fiatalok egalitárius mintája az intézményileg dominánsabb minta, és ebből adódóan az átfogó változás irányának mintája is. Az összefoglalásban még visszatérek az intézményeknek arra a szerepére, amelyet a regisztrálódás mintáinak egyszerűsítésében töltenek be.

A szerepigazodás aspektusai

A korábbiakban a szerepigazodást mint a hanghatásokat kifejező szemiotikai viselkedés interakciós fordulókon átívelő kongruens/nem egyező mintáit határoztam meg. Az „igazodás” jelen esetben a viszonylagos viselkedés mintáira vonatkozik, a „szerep” igazodása pedig azt jelenti, hogy azon hangok és figurák kifejezésére fókuszálunk, amelyek az aktuális viselkedésben megjelennek.

A hanghoz hasonlóan a szerepigazodás jelensége is diszkurzív és más szemiotikai viselkedésminták által létrehívott hatásokon alapul; mindkettő csak átvitt értelemben jellemzője biográfiai személyeknek. Azok a speciális esetek, amikor a hangok és igazodások individuumok tulajdonságaihoz kötődnek – olyan esetek, amikor a textualizált hangok egyéni módon kapcsolhatók biográfiai személyekhez, vagy olyanok, amikor egy-egy szerepigazodás az egyén tudatos, stratégiai választásából következő eredményként azonosítható – persze a mindennapi életben is előfordulnak és ténylegesen gyakoriak. De az emberek diszkurzív cselekvéseiben megkülönböztethető (vagy „egyedíthető”, lásd 3. táblázat) hangadás és szerepigazodás mintáinak változatossága nagyban meghaladja azt a változatosságot, amely a mindennapi metapragmatikai terminológiánkban előforduló egyszerű címkék által írható le („azonosítható” vagy „jellemezhető”, lásd 3. táblázat; erről a témáról bővebben lásd Agha 2007).

Szerepigazodás mint általánosított alaphelyzet

Goffman az *alaphelyzet* terminust a szerepigazodás sajátos típusára alkalmazza, amelyben az igazodás két személy között jön létre, akik a beszélt nyelvi megnyilatkozásokhoz kapcsolódó résztvevői szerepeket együttesen töltik be: „[a]z alaphelyzet változása egyben változást idéz elő az önmagunkkal és a jelenlévő másokkal szemben felvett igazodásban, amint ezt egy-egy megnyilatkozás létrehozásának vagy befogadásának alakítási módja kifejezi” (Goffman 1981: 128). Goffman azonban azt is felismeri, hogy az alaphelyzethez való viszony nem korlátozódik a beszélt nyelvi megnyilatkozásokra, sem a jelen levő beszédpartnerek közötti viszonyokra, hanem bármilyen jellel közvetített interakcióra vagy „feladathoz kapcsolódó összehangolt tevékenységre” kiterjeszhető, ezek közül pedig valahánynak nem része „egyáltalán semmilyen beszédesemény” (Goffman 1981: 144).

Ha azt felismerjük, hogy a személyközi igazodás bármely szemiotikai közlésre adott viselkedéses válasszal egyezkedés alá vonható, és ha megjegyezzük, hogy a szemiotikai termékek létrehozását és körforgását elősegítő technológiák nagyobb tér- és időbeli távolságon keresztül is képesek személyeket összekapcsolni, akkor az is könnyen észrevehető, hogy a szerepigazodás hatóköre jóval meghaladja a szemtől szembeni társalgásra korlátozódó szemiotikai interakciókat. Azt állítottam, hogy még a nagy hatókörű társas gyakorlatok is értelmezhetők a szerepigazodás mintáira alapozva, ha a minta megértésének érdekében olyan dolgokat hasonlítunk össze, amelyeket, mint említettem, jelek sorozatával fejezünk ki, gyakran multimodális szövegekkel.

Azt is állítottam, hogy a szerepigazodás nem csak részvételi kereteket közvetít. Amikor Goffman alaphelyzetről beszél, leginkább csak egy bizonyos fajta szerepet vizsgál, a „résztevői szerepet”; megmutatja, hogy a beszélőről, a hallgatóról és a többiről szóló népi metanyelvünk nem alkalmas az efféle szerepek jellemzésére, mivel a mindennapi beszédben a szerepek megjelenítése sokkal nagyobb változatosságban válik egyedítetté a textualizáció folyamatainak keresztül. Ennek ellenére Goffman többféleképp érvel emellett, hogy jelenségek jóval nagyobb köre – mint például előadásként megjelenített személyközi viszonyulások, attitűdök, az ironia és a paródia formái, a tiszteletadás és a formalitás viszonyai, valamint további, hangsúlyosabban „társas” hatások – azonos módon elemezhető. Tehát a kör jóval nagyobb. De milyen értelemben nagyobb?

A szerepek közötti különbségtétel felismerhetősége

A szerepigazodás tényeinek *egyedítése* minden esetben az indexikus kulcsok metrikus összehasonlíthatóságát feltételezi a szemiotikai szöveg szakaszaiban (például a hangadás zónáiban, abban az értelemben, ahogy azt korábban tárgyaltam) az interakciós fordulón keresztül. Ezek *azonosításához és jellemzéséhez* olyan denotációs metanyelv szükséges, amely lehetővé teszi az ilyenformán egyedített egységek típusairól való beszélést. Így Goffman leírásában a beszélői szerep több alszerepre bontható; ezeket csak azokra a textualizált indexikus kulcsokra irányuló figyelemmel lehetséges egyedíteni, amelyek kontrasztív módon megkülönböztetik, vagy éppenséggel nem különböztetik meg egymástól e szerepeket: azt, amely fizikailag produkálja az üzenetet, attól a szereptől, amely a tartalmáért felelős, vagy attól, amely a megfogalmazásért felelős, vagy attól, amelyről az üzenet szól, és így tovább. Goffman címkéi – az animátor, a meghatalmazó, a szerző és a figura – az ekképp egyedített részttevői szerepek jellemzésének metanyelvét hozzák létre.¹⁰ Ugyanez érvényes bármely más beszélő-aktor szerepéhez kapcsolódó egység típusának megjelenítésére és leírására, vagyis egy társas szereplőre, karakterre, a másikkal szemben elfoglalt viszonyulásra, társadalmi-demográfiai identitásra és így tovább.

Laikus megérzéseink mégis azt súgják nekünk, hogy a részttevői szerepek a társadalmi szerepektől teljesen eltérő természetűek. Hogy ez miért lehetséges? Az oka részben az, hogy amikor diszkurzív figurákat azonosítunk és jellemzünk, azokra a mindennapi terminológiákra támaszkodunk (és az ezekhez kapcsolódó népi ontológiákra), amelyek a részttevői szerepeket és a társas szerepeket az adott kultúrára jellemző módon jelentős mértékben különbözőnek láttatják. Azonban a különbség egyedítésének folyamata mindegyikre nézve ugyanaz; ebben nem különböznek egymástól. Más szóval azt szeretném kiemelni, hogy esetek ezen széles körében is ugyanazon szemiotikai értékeléseket alkalmazunk a *textualizált egyedítés szintjén* (a 3. táblázat a pontja), de eltérő szokásokra

¹⁰ Recens tanulmányok (Hanks 1996; Irvine 1996) arra mutatnak rá, hogy a kontextusban megjelenő szerepmegkülönböztetés kidolgozottságának vagy komplexitásának nincs felső határa, és hogy nem lehet a szerepek címkéiről kimerítő, dekontextualizált listát készíteni – vagy analitikusan hasztalan –, mert ezek a hatások a textualizált szemiotikai kulcsok révén egyedítettek, és csak azok a személyek képesek felfedni őket, akik ezekhez a kulcsokhoz magának az eseménynek a során férnek hozzá; ezért egyáltalán nem különíthetők el az értelmezés érdekében, mint ahogy általában a textualizált hangok sem.

vagyunk szocializálódva a *leíró azonosítás és jellemzés szintjén* (a 3. táblázat b és c pontjai). Az első szinten a megjelenített textualizált figurák vagyis hangkontrasztok közti metrikus különbségekre figyelünk, amelyek indexikusan fejeződnek ki a diszkurzív interakcióban megjelenő jelek sora által. A második szinten viszont ezeknek a hatásoknak a leírásával foglalkozunk, miközben egy-egy osztályozás által rögzítjük, azaz stabilizáljuk azokat; ezzel további struktúrát rendelünk hozzá a szóban forgó jelenséghez.

Amikor másokkal interakcióba lépünk, mindkét szint fontos számunkra, nemcsak a második; az utóbbi a népi tudatosság számára mégis jóval transzparensabb a későbbi beszámolók számára. A mindennapi beszédben rendszerint egyáltalán nem részletezzük az első szintet (vagyis többnyire nem kérdezzük meg, hogy „a megnyilatkozásnak ebben a részletében megjelenő hangadás szerkezete hogyan viszonyul ehhez a másikhoz?”). Az ezekről a tapasztalatokról kialakult mindennapi beszéd szokásaink arra a közismert leíró szókinszre korlátozódnak, amelyet olykor a tudományos vagy más intézményes kodifikáció magasabb rendű rendszertani kategóriákba rendez át. Megfigyelhetjük, hogy egy szövegrész szemiotikailag egyetértést/elutasítást vagy szimpátiát/ellenérzést közvetít egy másikkal szemben; vagy átváltva kvázi-szaknyelvi hiperonimákra, beszélhetünk interperszonális „viszonyulásról” vagy „érzelemről”. De akár arra is felfigyelhetünk, hogy a másodikként megjelenő hang/figura sokkal kifinomultabb, elegánsabb, meggondoltabb vagy bölcsebb, mint az első, és ezeket a különbségeket pszichoszociális kategóriákba rendezhetjük, mint a „karakteré” vagy a „személyisége”. Vagy észrevesszük, hogy a második figura fiatalabb vagy alacsonyabb osztályba tartozik vagy inkább férfi, mint nő, és ezeket a megfigyeléseinket olyan társadalmi-demográfiai rubrikákba írhatjuk fel, mint a „társadalmi státusé” vagy a „társas identitásé”. De *bármely* ilyen társas kategorizációra való képességünk (legyen az mindennapi vagy kvázi-szakterminológiai) azt előfeltételezi, hogy a hangok vagy figurák közötti *különbségek* elsődlegesen kontrasztív módon észlelhetők. Így a textualizált egyedítés metrikai folyamatai egyszerre teremtik meg a szerepek azonosíthatóságának és jellemezhetőségének *alapját*, és lesznek azoknál *kevésbé transzparensak* a későbbi beszámolók és megvitatás számára.

Önjellemzések

Az alaphelyzet fogalmához hasonlóan a szerepigazodás általánosított fogalmának sem fő célja az önjellemzések magyarázata. Vegyük példának a jogi regisztert. Korábban azt állítottam, hogy a jogi egyetem tantermei intézményesített helyszínei a jogi regiszterre való szocializációnak. Ebből az következik, hogy azok a diákok, akik elsajátítják e regisztert, egyfajta szerepigazodást mutatnak a jogi regiszterhez kötődő karakterológiai figurához; hogy mikor a szocializáció hosszabb-rövidebb szakaszában a joghallgató jártasságot szerz a jogi regiszterben, a diák megtanulja saját önképét hozzáigazítani a jogi regiszter karakterológiai figurájához.

Ez a leírás persze nagyban különbözik attól az önjellemzéstől, amelyet bármely joghallgató nyújtana nekünk a saját tudatos, stratégiai választásait leíró beszámolójában. Valaki tudatosan azért választja a jogi egyetemet, hogy vagyonhoz és hatalomhoz jusson, vagy hogy kiálljon az emberi jogokért, vagy bármi más okból; az illető sosem említené

központi kérdésként a regiszter elsajátítását. De az, hogy egy ügyvéd képes legyen vagyonhoz és hatalomhoz jutni (vagy kiállni az emberi jogokért, vagy követni bármilyen célt, amiért jogot tanult), mégis a regiszter elsajátításától függ. Olyan jogosultságok elsajátításától függ, amelyeket a regiszter elsajátításával szerzünk meg. A regiszter maga a szemiotikai tőke egy formája, amely megelőlegez bizonyos jogokat és privilégiumokat. Emellett az a képességünk, hogy beszéljük a regisztert, azt jelenti, hogy képesek vagyunk egy társadalmi személyiség képét mutatni saját képünként, és ezt a képet a regiszternek megfelelően megjeleníteni. Tehát a szerepigazodás fogalma jelen esetben a regiszterben való jártasság elsajátítását írja le tapasztalati következményekkel járó módon, annak ellenére, hogy a folyamat talán nem mindig és nem minden, a folyamatban résztvevő szereplő számára transzparens.

Más esetekben a szokásos önjellemzések részben vagy teljes mértékben pontosak lehetnek. A részleges pontosságra láttunk példát a korábban említett egyiptomi esetben. Alrabaa (1985) megállapította, hogy a felsőbb osztályba tartozó adatközlők által az interjúk során adott statisztikailag leggyakoribb önjellemzések szerint a beszélő alacsonyabb osztálybeli szóhasználathoz igazodik. De ebben az esetben nem a szocioökonómiai osztály az egyetlen releváns tényező, mivel – bár a felsőbb osztályba tartozó beszélők között az idősebb és fiatalabb adatközlők egyaránt ismerik az alacsonyabb osztályok beszédének sztereotípiáit – csak a fiatal felsőosztálybeli adatközlők igazítják saját önképüket az alacsonyabb osztály sztereotípiáihoz az 1980-as évek közepének abban a társadalmi környezetében, amelyről Alrabaa beszámol. Számukra az ideológiai pozíció egalitárius azokkal szemben, akiket alacsonyabb osztályba tartozónak látnak; de ezeknek a *fiatal* felsőbb osztálybeli beszélőknek a pozíciója egyben generációs különbséget is jelent a felsőbb osztályon belül, vagyis a fiatalét az idősebbel szemben. A kétféle pozíció jelen esetben egy irányba mutat – tapasztalatilag érzékelhetővé válik egy egyszerű módszerrel –, habár a felsőbb osztálybeli fiatalok az interjúban adott válaszaikban többnyire az egyenlőségre törekvésről számoltak be. A szerepigazodásnak ez a fajta sokrétűsége egyszerűen a valós vagy elképzelt személyekhez való kapcsolódás sokrétűségét tükrözi mint a társas élet jellemzője. Az általánosabb ideológiai pozíció leegyszerűsítheti vagy torzíthatja azt, amit egyféleképp jellemez; de kiemelkedő társas jelentősége általában nem a pontosságában, hanem a *hatásosságában* rejlik, abban a képességében, hogy a csoport jövődő diszkurzív történetének minél nagyobb szegmensét hozza saját magával összhangba.

Következtetések

Az az állításom, hogy a regisztereknek dinamikus társas életük van (vagyis hogy társas hatókörükben, tartományukban vagy repertoárjukban megváltozhatnak), és ezt a beszéd osztályozásának, recepciójának és az erre adott válasznak a metadiszkurzív gyakorlatai közvetítik. Az események egysége, amelyben ezek a gyakorlatok megvalósulnak, a beszédesemény (még általánosabban: szemiotikai esemény), amelyben az egyes hangok és figurák metadiszkurzív módon megjelenített jelekhez kötődnek, mint például a megnyilatkozások típusaihoz. Amennyiben ezek a gyakorlatok diszkurzív figurákat és szereplőket

szélesebb körben jelenítenek meg, képesek kiterjeszteni azt a társas hatókört, amelyben felismerhetővé válnak, vagyis regisztrálódnak.

Az ilyen üzenetek fogadói számára az üzenet hangadásának szerkezete utasítások sorából áll arra vonatkozóan, hogy egy személy saját beszédét másokéhoz képest helyezze el. Különösen érdekes az a mód, ahogy az ilyen üzenetek fogadói felismerik a regiszter formáit és értékeit (vagyis hogy úgy kezelik ezeket, mint amelyeket már a korábbi szocializáció során megismertek), vagy ahogy megkísérlik azokat saját diszkurzív szokásaikba építeni, akár úgy, hogy saját szerepüket összhangba hozzák velük, akár úgy, hogy játszanak velük a paródia, az irónia, a felismerhető hibriditás és hasonlók változatos trópusait felhasználva.

Bármely efféle tapasztalatot intézményes folyamatok közvetítenek, amelyek befolyással vannak annak társas hatókörére. Az intézmények azonban nem csak egyszerűen „leszólnak” a személyekhez. Általuk léteznek. A regiszter terjedésének makroszociális folyamatai mindig mikroszociális érintkezéseken, vagyis interakciókon keresztül működnek, akár szemtől szembeni, akár valamilyen, az üzenet küldőjét annak fogadójával tágabb térben és időben összekapcsoló eszközön keresztül közvetített interakciókról is legyen szó. Még azok az üzenetek is, amelyek nagy mértékben intézményesítettek (így szélesebb körhöz jutnak el vagy nagy mértékben kodifikáltak), a ratifikáció, az ellen-értékelés és a szerepigazodás más formáin keresztül további egyezkedésnek vannak alávetve attól a pillanattól fogva, hogy először szembesültünk velük.

A regiszter társas hatóköre akkor terjed, ha egyre több ember igazítja saját önképét az efféle üzenetekben megjelenített társas szerepekhez. A regiszter sztereotipikus társas tartománya saját demográfiai növekedésének folyamata során változhat, ha mindazok, akik kapcsolatba kerülnek vele, keresik a módját annak, hogy további, részben önálló vagy akár a használatával ellentétes értékű képekkel ruházzák fel. A regiszter repertoárja szintén változhat, akár analógiás kiterjesztéssel, „kölcsonzéssel”, a „referenciaszabványok” változásával (mint pl. a mintaadó beszélő változásával), a kodifikáció gyakorlatainak változásával (vö. a szótárakat), akár egy csoport beszédének egy másik csoportéval való helyettesítésével, miközben a metapragmatikai megnevezés változatlan marad.

Habár ezek a változások szinte folyamatosan jelen vannak a legtöbb regiszter társas életében, nem minden ilyen átalakulás jár azonos súlyú következményekkel a társas élet széles körben elterjedt mintáinak szempontjából. Ugyanis végül az átalakulás vagy változás nem minden formája válik részévé azoknak a metaszemiotikai gyakorlatoknak, amelyeknek a társadalmi intézményesültsége a legnagyobb mértékű. A fellépő változások közül csak néhány alkalmas arra, hogy az intézmények közvetítésével a beszélésről széles körben elterjedt képpé váljon, és ezzel a szerepigazodás – és így a terjedés, az osztódás, a változás, az átértékelés – logikáját követő reakciók lehetséges forrása legyen a népesség jelentős részében. Sok regiszter mellett léteznek más, vele versengő modellek is a társas életben; azonban közülük csak néhány – vagy leginkább csak egy – válhat adott időben egy adott csoport számára a „hivatalos” modellé, és ezáltal azzá a modellé, amelyre az adott csoport elkövetkező társas történetének kiteljesedése intertextuális választ ad.

Fordította Jani-Demetriou Bernadett

Hivatkozott irodalom

- Agha, Asif (1998): Stereotypes and Registers of Honorific Language. *Language in Society* 27(2): 151–193. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0047404500019849>
- Agha, Asif (2002): Honorific Registers. In *Culture, Interaction and Language*. Kuniyoshi Kataoka és Sachiko Ide (szerk.). Tokyo: Hituziszyobo, 21–63.
- Agha, Asif (2003): The Social Life of Cultural Value. *Language and Communication* 23(3–4): 231–273. DOI: <https://doi.org/10.1017/CBO9780511618284.006>
- Agha, Asif (2004): Registers of Language. In *A Companion to Linguistic Anthropology*. Alessandro Duranti (szerk.). Oxford: Blackwell, 23–45.
- Agha, Asif (2007): *Language and Social Relations*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Alrabaa, Sami (1985): The Use of Address Pronouns by Egyptian Adults: A Sociolinguistic Study. *Journal of Pragmatics* 9(5): 645–657. DOI: [https://doi.org/10.1016/0378-2166\(85\)90057-8](https://doi.org/10.1016/0378-2166(85)90057-8)
- Bahtyin, Mihail M. (1976): *A szó esztétikája*. Fordította Könczöl Csaba. Budapest: Gondolat.
- Bahtyin, Mikhail M. (1981): Discourse in the Novel. In *The Dialogic Imagination: Four Essays*. Michael Holquist (szerk.). Austin: University of Texas Press, 259–422.
- Bahtyin, Mikhail M. (1984): *Problems of Dostoevsky's Poetics*. Caryl Emerson (szerk.). Minneapolis: University of Minneapolis Press.
- Bahtyin, Mihail M. (2007): *A szó a regényben*. Fordította S. Horváth Géza. Budapest: Gond-Cura Alapítvány.
- Banfield, Ann (1982): *Unspeakable Sentences*. London: Routledge and Kegan Paul.
- Ferguson, Charles A. (1983): Sports Announcer Talk: Syntactic Aspects of Register Variation. *Language in Society* 12: 153–172. DOI: <https://doi.org/10.1017/S0047404500009787>
- Goffman, Erving (1974): *Frame Analysis*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Goffman, Erving (1979): Footing. *Semiotica* 25: 1–29.
- Haas, Mary (1964): Men's and Women's Speech in Koasati. In *Language in Culture and Society*. Dell Hymes (szerk.). New York: Harper and Row, 228–233.
- Hanks, William F. (1996): Exorcism and the Description of Participant Roles. In *Natural Histories of Discourse*. Michael Silverstein és Greg Urban (szerk.). Chicago: University of Chicago Press, 160–200.
- Hill, Jane (1995): The Voices of Don Gabriel: Responsibility and Self in a Modern Mexicano Narrative. In *The Dialogic Emergence of Culture*. Bruce Mannheim és Dennis Tedlock (szerk.). Urbana: University of Illinois Press, 97–147.
- Honey, John (1989): *Does Accent Matter? The Pygmalion Factor*. London: Faber and Faber.
- Hoyle, Susan M. (1993): Participation Frameworks in Sportscasting Play: Imaginary and Literal Footings. In *Framing in Discourse*. Deborah Tannen (szerk.). New York: Oxford, 114–145.
- Irvine, Judith T. (1990): Registering Affect: Heteroglossia in the Linguistic Expression of Emotion. In *Language and the Politics of Emotion*. Lila Abu-Lughod és Catherine A. Lutz (szerk.). Cambridge: Cambridge University Press, 126–161.
- Irvine, Judith T. (1996): Shadow Conversations: The Indeterminacy of Participant Roles. In *Natural Histories of Discourse*. Michael Silverstein és Greg Urban (szerk.). Chicago: University of Chicago Press, 131–159.
- Lee, Benjamin (1997): *Talking Heads: Language, Metalanguage and the Semitics of Subjectivity*. Durham: Duke University Press.
- Lutz, William (1990): *Doublespeak*. New York: Harper Collins.
- Mannheim, Bruce (1997): Cross-talk. *Journal of Linguistic Anthropology* 7(2): 216–220. DOI: <https://doi.org/10.1525/jlin.1997.7.2.216>
- Morford, Janet (1997): Social Indexicality and French Pronominal Address. *Journal of Linguistic Anthropology* 7(1): 3–37. DOI: <https://doi.org/10.1525/jlin.1997.7.1.3>
- Saunier, Baudry de (1937): *Principes et usages de bonne éducation moderne*. Paris: Éditions Flammarion.
- Silverstein, Michael (1996): Indexical Order and the Dialectics of Sociolinguistic Life. In *SALSA*, vol. 3. Risako Ide, Rebecca Parker és Yukako Sunaoshi (szerk.). Austin, TX: Department of Linguistics, University of Texas, 266–295.
- Trechter, Sara (1995): Categorical Gender Myths in Native America: Gender Deictics in Lakhota. *Issues in Applied Linguistics* 6(1): 5–22.
- Voloshinov, Valentin N. (1973): *Marxism and the Philosophy of Language*. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Asif Agha

Nyelvész, antropológus, University of Pennsylvania, Department of Anthropology (Philadelphia, USA)